

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ФАКТ ЯК ОСНОВА ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ.....	6
1.1. Фактчекінг як сфера журналістики	6
1.2. Суть та особливості факту в медіанауці	17
1.3. Роль фактів у інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрах.....	299
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ФАКТЧЕКІНГУ В СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗМІ..	41
2.1. Найстаріший аналітичний фактчекінговий портал «Слово і Діло»....	41
2.2 «StopFake» як волонтерський проект спростування фейків.....	47
2.3. «Vox-Check» як фактчекінговий проект аналітичної платформи «VoxUkraine»	53
2.4. «Checkregion-ua.info» як фактчекінговий ресурс регіонального значення.....	61
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК АНАЛІЗОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72

ВСТУП

Засоби масової інформації відіграють вагому роль у функціонуванні сучасного суспільства. Важко знайти такого українця, який би щоденного не переглядав новини в мережі Інтернет, не вмикав телебачення чи радіо, не купував друкованих видань. З іншого боку варто звернути увагу, що ЗМІ набули іншої форми у порівнянні із, скажімо, минулим століттям. Якісних змін зазнає і журналістика – вагомим способом покращення матеріалів мас-медіа є перевірка журналістом отриманих фактів, почутих заяв тощо.

Тож загалом за допомогою сучасних засобів масової інформації до реципієнтів надходить чимала кількість різноаспектної інформації. Вагому частку серед такої інформації займають, на жаль, неперевірені факти про ті чи інші події, недостовірні аргументи чиновників/публічних осіб або навіть штучно створені фейки про явища дійсності, яких не існує. Відтак, **актуальність** теми зумовлена тим, що через медіа та інші канали передачі інформації пересічні українці стають об'єктами маніпуляції, пустих обіцянок політиків, інформаційної війни. Аби знешкодити чи запобігти вказаним процесам важливо перевіряти отримані факти, публічні заяви, звернення тощо, що і передбачає таке поняття, як фактчекінг. Все це зумовило вибір теми нашого дослідження «Особливості реалізації фактчекінгу в медіа».

Особливої ваги сьогодні набуває проблема фактчекінгу та способів його реалізації працівниками ЗМІ. Попри те, що у США та у низці європейських країн над цим питанням працюють десятки років, в Україні ще навіть не розроблено комплексних характеристик про специфіку фактчекінгу в журналістиці. Крім цього, потребують аналізу та систематизації ресурси, в межах яких здійснюється фактчекінг, у чому й полягає **новизна** нашої роботи.

Об'єктом роботи є спеціалізовані ресурси «Слово і Діло», «StopFake», «VoxCheck» та «Checkregion-ua.info».

А предметом – фактчекінг як важлива складова журналістської діяльності сьогодення та специфіка реалізації фактчекінгу в українській медіагалузі.

Мета цієї роботи – дослідити особливості здійснення фактчекінгу сучасними засобами масової інформації.

Для досягнення поставленої мети нами були визначені такі **завдання**:

- розглянути специфіку терміну «фактчекінг»;
- узагальнити погляди науковців щодо дослідження поняття «факт» в межах журналістики;
- визначити місце факту при написанні публікації інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів;
- проаналізувати найстаріший аналітичний фактчекінговий портал «Слово і Діло» ;
- вказати специфіку волонтерського проекту спростування фейків «StopFake»;
- зазначити специфіку «Vox-Check» як фактчекінгового проекту аналітичної платформи «VoxUkraine»;
- звернути увагу на «Checkregion-ua.info» як фактчекінговий ресурс регіонального значення.

Методологічні основи дослідження. Предмет, мета і завдання роботи зумовили застосування нами таких методів дослідження: метод аналізу теоретичних джерел для визначення поняття «факт» «фактчекінг», тощо; індуктивний метод при формулюванні особливостей реалізації фактчекінгу в медіа; хронологічний метод при дослідженні функціонування того чи іншого засобу масової інформації тощо.

Список використаних джерел, яким ми послуговувалися, містить, зокрема,

- законодавчі акти: Закон України «Про інформацію»;

– навчальні видання: О. Лаврик «Основи журналістики», Г. Лазутина «Основы творческой деятельности журналиста», Л. Кройчик «Система журналистских жанров», В. Здоровега «Теорія і методика журналістської творчості», І. Михайлин «Основи журналістики», О. Гороховський «Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник».

– наукові статті: В. Ф. Іванов «Вимоги до роботи з фактами та джерелами інформації в мас-медіа», М. В. Комова «Сутність феномену факту та його функціонування в мас медіа», О. Т. Марків «Факт в аналітичній журналістиці: аксіологія і об’єктивність», А. О. Мордюк «Як працювати з інтернет-контентом, щоб не стати жертвою маніпуляції: поради журналістам від вітчизняних та європейських експертів».

– публікації аналізованих ЗМІ (ресурсів «Слово і діло», «Stopfake.org», «VoxCheck», «Checkregion-ua.info»).

Практичне значення одержаних результатів: робота може бути використана під час навчання за журналістськими спеціальностями, при написанні курсових та дипломних робіт.

Структура дипломної роботи зумовлена загальною концепцією й завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (82 найменування) та 4 додатків. Загальний обсяг дослідження становить 87 сторінки, основний зміст викладено на 72 сторінках.

У першому розділі зазначено особливості факту як об’єкту дослідження у журналістиці. У другому розділі проаналізовано специфіку фактчекінгу та особливості його реалізації у сучасних спеціалізованих ЗМІ.

РОЗДІЛ 1. ФАКТ ЯК ОСНОВА ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

1.1. Фактчекінг як сфера журналістики

Серед трендів, які з'явилися останніми роками, велике значення має перевірка достовірності даних, фактів, опублікованої інформації, поширеної у медіа чи соціальних мережах.

Вважається, що фактчекінг бере початок із 2007 р., коли з'явився PolitiFact (<http://www.politifact.com/>) – ресурс із перевірки фактів, який перевіряє дотримання заяв політиків у США. У цьому ресурсі, як наголошує доктор наук із соціальних комунікацій В. Шевченко, працюють редактори та журналісти Tampa Bay Times (Флорида) та PunditFact, що співпрацюють з «Times». PolitiFact аналізує оригінальні висловлювання посадових осіб, кандидатів на посади, лідерів політичних партій та політичних активістів усіх рівнів влади, від уповноважених округу до сенаторів США, від членів міської ради до президента, заяви експертів, оглядачів, блогерів, політичних аналітиків, хостів і гостей ток-шоу та інших учасників ЗМІ [73, с. 140]. Кожному висловлюванню присвоюється рейтинг «Truth-O-Meter».

Отже, фактчекінг (англ. fact-checking) – термін, що увійшов до термінології медіа науки досить недавно. Під цим поняття мається на увазі «перевірку фактів у документах, виступах та публікаціях на відповідність дійсності за допомогою Інтернету та різних інновацій» [29]. За іншим визначенням, «фактчекінг – перевірка тверджень на повноту, достовірність та наявність маніпуляцій. Цей процес не лише захищає суспільство від брехні, а й допомагає виховати у сприймачів інформації критичне мислення» [72].

Можна розділити фактчекінг на попередню перевірку та пост-перевірку [84]. Перед публікацією з тексту вбираються фактологи, неточності й описки. Це допомагає уникнути серйозних проблем, наприклад, судових процесів та дискредитації. Фактчекінг звичайно здійснює сам журналіст і редактор, але в деяких ЗМІ є спеціальна посада.

«Неперевірена інформація, як зазначає Діана Дуцик, виконавчий директор ГО « Телекритика» , потрапляє на телебачення і поширюється на масову аудиторію. І це – доволі небезпечно» [28]. На її думку, краще таку інформацію не використовувати взагалі, щоб не стати заручником маніпуляції. Завдання журналіста тут – правильно «фільтрувати» інформацію. Завдяки Інтернету кожен, хто має бажання, інструменти та час може особисто здійснити власний фактчекінг, особлива роль у цій роботі покладається на працівників ЗМІ. Саме журналісти повинні насамперед перевіряти правдивість фактів до того, як оприлюднять матеріал в медіа. Цієї точки зору дотримується і аналітик Олександра Стельмахова, наголошуючи, що автор «аналітичних статей до 70 % робочого часу витрачає на пошук того, що на журналістському сленгу називається фактажем, на його перевірку й узгодження» [69].

Дослідження ролі фейкових подій на суспільні дії є відносно недавніми, але існуючі дослідження свідчать, що перевірка фактів дійсно впливає на точність розуміння суспільством сучасних подій, їх залучення до адекватного уявлення і реакції на наслідки. Крім того, оперування перевіреними фактами розкриває громадянам реальну сутність політиків, які дають невинуватні обіцянки і маніпулюють вигаданими цифрами й поняттями, що по суті є дезінформацією. Так, наприклад, The New York Times опублікували результати дослідження щодо ефективних способів фіксації дезінформації [78]:

- відсутність детальних описів або аргументів;
- привернення уваги, пояснення причини, чому це фейк, а не просто позначення як неправдивого;
- наведення нової достовірної інформації, яка б дала можливість читачам самостійно розібратися в ситуації і зрозуміти, у чому була неправда;
- використання відео.

Тож журналісти можуть прямо впливати на якість і достовірність поширюваної інформації. Н. Ньюман стверджує, що фейкові новини здатні підірвати демократичний устрій [81]. Його дослідження 2017 р. свідчить, що «підроблені новини» знижують довіру суспільства до медіа. З цим пов'язане те, що медіаресурси більше уваги приділяють використанню даних для підвищення технологічних потужностей компаній, змушують людей реєструвати веб-сайти та інвестувати кошти в дані, щоб отримати персоналізований контент.

Крім цього, варто зазначити, що в США та Європі існує низка медіаорганізацій, які займаються перевіркою фактів, озвучених політиками, громадськими діячами, а також опублікованих в медіа.

Серед успішних проектів із виявлення неправдивої інформації, інтернет-шахрайств, псевдонаукових повідомлень, шахрайства в усіх галузях суспільного життя, за результатами дослідження В. Шевченко [73], працюють Pinocchio (США, The Washington Post), FactCheck.org, Truth-o-Meter, PolitiFact (США), BBC Reality Check (Великобританія), SMHoaxSlayer (Індія), GoHoo (Японія), Les Décodeurs (Франція, Le Monde), Pagella Politica та Bufale.net (Італія), Ellinikahoaxes.gr та Factchecker.gr (Греція), Ferret Fact Service (Шотландія), Chequeado.com (Аргентина), StopFake та Factcheck.com.ua (Україна).

Результати діяльності цих та низки інших організацій привертають увагу громадськості, зважаючи на їх результативність. До прикладу, за даними Pew Research кожна 4 новина, якою діляться користувачі соцмереж в США, є недостовірною [80]. Навіть якщо згодом це відкриється, вона встигла вплинути на сприйняття людей, тобто було здійснено маніпуляцію. Звичайна людина не здатна відрізнити правду від неправди, крім того, старше покоління звикли абсолютно довіряти газетам, телебаченню, радіо.

В Україні фактчекінг актуальний щонайменше з двох причин. По-перше, через звички багатьох політиків і чиновників видавати бажане за

дійсне; по-друге, через постійне проникнення російських пропагандистських меседжів до українського медіа-простору. Особливої ваги це поняття набуває як інструмент протидії інформаційним війнам, які також активно використовують у сучасній українській дійсності.

Фактчекінг став актуальнішим для України з початком війни. Д. Проказа підготувала публікацію «Брехня, правда й напівправда: фактчекери про війну з дезінформацією» [60], де наведений вдале, на наш погляд, підтвердження цієї думки. «Політичний експерт Костянтин Батозький працював на Донбасі радником тодішнього голови обласної державної адміністрації Сергія Тарути і став свідком розгортання фронту російської пропаганди. За його словами, перший крок противника – створити велику кількість груп у соціальних мережах, а також сайтів, газет, листівок та чуток. Крок другий – наповнити їх в один момент однією інформацією, яка не має жодного стосунку до реальності, але коли всі повторюють одне й те саме, багато людей починають їй вірити» [60].

Відтак, детальніше розглянемо поняття «інформаційної війни». Інформаційні війни супроводжують всю історію людства. Спочатку вони були релігійними та ідеологічними, причому для боротьби з носіями чужих поглядів застосовувалися всі види репресій. У далекому минулому інквізиція чи репресивні апарати тоталітарних держав двадцятого сторіччя вели активну боротьбу з носіями чужих ідей, однак такі дії мали інші назви, хоча їхня суть, мета й інструменти були дуже схожими з тим, що ми сьогодні називаємо інформаційними війнами.

Сьогодні проти України ведеться інформаційна війна. З одного боку це інформаційна агресія Російської Федерації (РФ), з іншого — Сполучених Штатів Америки (США) і країн Європейського Союзу (ЄС). Очевидно, що під таким впливом відбувається трансформація українського суспільства, одна частина якого обирає шлях до РФ, а інша — до ЄС і США. Переглядається історія.

Вважається, що уперше термін «інформаційна війна» було згадано в 1985 р. у Китаї. В основу теоретичних підходів китайських спеціалістів у сфері інформаційного протиборства покладено погляди давньокитайського воєнного діяча Сунь-Цзи, який першим узагальнив досвід інформаційного впливу на супротивника. У трактаті «Мистецтво війни» Сунь-Цзи писав: «У будь-якій війні, як правило, найкраща політика зводиться до захоплення держави в цілому... Здобути сотні перемог у бою – це не межа мистецтва. Підкорити супротивника без бою – ось це вінець мистецтва» [44].

З'ясуємо, які визначення терміну «інформаційна війна» існують у сучасній науці. Поняття інформаційної війни можна розглядати на основі трьох різних підходів. 1. Інформаційна війна – це сукупність політичних, економічних, соціальних, дипломатичних та технічних методів, способів і засобів, які передбачають вигідний вплив на інформаційну сферу об'єкта зацікавленості та захисту власної в інтересах досягнення поставленої цілі. 2. Інформаційна війна – це найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі, обов'язковою умовою якої є протистояння різних за спрямованістю агресивних сторін. 3. Інформаційна війна трактується як форма ведення військових дій за допомогою інформаційних електронних засобів [82, с. 49].

Дослідник Г. Почепцов вказує, що «інформаційні війни є інформаційними технологіями, що впливають на інформаційні системи, маючи на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством та його складовими, передовсім військовими» [56, с. 168]. Разом із цим «найзагальнішими методами пропаганди є спрощення (засіб перетворення складних проблем на прості), замовчування (приховування небажаної інформації) і витіснення (інструмент відволікання уваги від негативних поточних подій)» [48].

Вигаданий факт (повідомлення факту, якого не можна перевірити й стосовно якого не можна отримати будь-яких свідчень), пряме коментування (використання оціночних понять під виглядом нейтральних), непряме

коментування (приховування комунікатором пропагандистського впливу через інформаційний фон або шум), двостороння аргументація (виклад декількох точок зору, альтернативні позиції не виключаються й не оцінюються як хибні) – так само можливі методи [48].

Мають місце в цьому переліку й «банальні» напівправа й інсинуація (надання хибної аргументації фактам, маніпулювання ними всередині матеріалу, а в деяких випадках неадекватність фактів та аргументів висновкам), інформаційне дроблення (виривання з контексту, повідомлення лише фрагменту даних, що призводить до нерозуміння ситуації й події загалом).

Фактчекінг повинен попередити потрапляння у ЗМІ неправдивої інформації та спростовувати уже наявні заяви та факти політиків та публічних осіб, якщо вони не відповідають дійсності.

Для професіоналів існує спеціальний *алгоритм* дії під час застосування цього процесу. Але і звичайні громадяни задля своєї впевненості у подачі новин та орієнтованості в інформаційному просторі можуть використовувати фактчекінг.

Відтак, бачимо, що перевіряти озвучені чиновниками факти, матеріали отримані з різноманітних джерел, публікації закордонних ЗМІ (особливо російських) варто ретельно перевіряти, аби уникнути подачі неправдивої інформації, яка може потягти за собою продовження чинної або зародження нової інформаційної війни.

Зупинимосся детальніше на тому, що може слугувати так званими джерелами постачання заяв та фактів для дослідження журналістами (за О. Гороховський):

- телевізійні та радіошоу, які транслюються в прямому ефірі;
- онлайн та офлайн-конференції;
- публічні вступи на заходах, промови до знакових подій;
- публікації в ЗМІ (друкованих та онлайн), де в якості спікера виступає знакова особа;

- стенограми засідань (або зафіксовані наживо) Кабінету міністрів, Верховної Ради, комітетів Верховної Ради, РНБ, інших державних департаментів;
- повідомлення на персональних сторінках у соцмережах, персональні блоги;
- виступи на мітингах, зборах, інших громадських заходах [31, с. 48].

Підсумувавши сфери надходження заяв та фактів для перевірки правдивості та відкритості органів влади, публічних структур, зосередимо увагу на тому, як саме можна перевірити правдивість інформації.

Експерти зауважують, що більшість повідомлень потребує елементарної перевірки з доступних джерел за один клік. Існує низка ресурсів із якісною інформацією, яка може у цьому допомогти. Наприклад [71]:

- «Доступ до правди» – платформа для надсилання електронних запитів до органів влади;
- «ProZorro» – електронна система публічних закупівель, яка прийшла на зміну паперовим держтендерам.;
- «CIA World FactBook» – щорічне видання ЦРУ в стилі альманаху про країни світу;
- Державна служба статистики України;
- Національний портал відкритих даних;
- Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців;
- Електронна митниця тощо.

Існують й інші підходи до перевірки неправдивої інформації. Дослідник Я. Семчишин у публікації «Фейк vs Факт. Як перевіряти інформацію від публічних осіб» наводить переконання експерта проекту «StopFake» Олексія Набожняка. На думку експерта, коли журналіст виявив інформацію, яка здається підозрілою, потрібно знайти джерело (а краще

кілька) для перевірки на правдивість. Своєрідним детектором брехні можуть слугувати:

- Офіційні документи;
- Фото-відеодокази;
- Статистичні дані авторитетних компаній;
- Запити у державні органи влади;
- Свідки

– Окремим і дуже важливим для нас інструментом є звернення до експертів. Найкраще – мати власну базу фахівців, до яких завжди можна звернутися. В іншому разі варто упевнитися, що експерт є незалежним, незаангажованим [66].

Відтак, наявна чимала кількість перевірити отриману інформацію на правдивість. Проте варто, крім перевірки, правильно та продумано репрезентувати отримані результати. Недаремно науковець Олексій Набожняк наголошує: «останнім за чергою, та не останнім за важливістю, кроком є подача інформації. Провівши дослідження і з'ясувавши правду, журналіст повинен оформити матеріал для читача/глядача/слухача. Короткі відео з текстом, картинки та інфографіку аудиторія сприймає набагато краще, аніж довгі матеріали з неймовірною кількістю цифр і даних. Візуальне сприйняття відіграє чималу роль у тому, скільки людей відреагують на матеріал. А звідси – скільки неправдивих фактів вдасться викрити» [66].

Можемо підсумувати, що журналіст повинен експериментувати не тільки зі способами перевірки фактів, шукаючи найбільш оптимальний та об'єктивний шлях, а й із оформленням кінцевого результату.

Крім поодиноких інструментів, варто згадати про «ресурси», які активно борються із фейковими новинами. Перші ресурси, що працюють у форматі фактчек, з'явилися більш як 30 років тому і сьогодні їхня кількість у країнах світу – понад 60. Свої фактчек-платформи є в державах Латинської Америки, Африканського континенту, Західній Європі. Найпотужніша мережа фактчек-ресурсів у США – понад 30 [31, с. 10]

Огляд нових проектів здійснено на сайті «Stopfake»:

– Check4Spam. Автори проекту Check4Spam вирішили об'єднати свої зусилля в боротьбі з різними інтернет-фейк. На сайті виконується перевірка не тільки фейкових новин, але і рекламного спаму, різного роду чуток, недобросовісної реклами і навіть незрозумілих урядових ініціатив. Сам сайт являє собою стрічку новин записів, оброблених сайтом з відповідною позначкою [SPAM] для фейків і [NOT SPAM] для легітимного правдивого контенту.

Check4Spam обробляє підроблені вірусні повідомлення в соціальних мережах, включаючи чутки в Інтернеті, політичні або релігійні форварди, рекламні оголошення. Крім того, на сайті є інформація про зниклих безвісти вона теж перевіряється на правдивість, а якщо людина знайдена, то такий запис отримує позначку [CLOSED].

– Factmata. Розробники цього лондонського стартапу представили тільки прототип і описали принцип його роботи. Однак це не завадило їм отримати інвестиції (\$ 750 млн.) Крім того, проект був підтриманий ініціативою Google Digital News Initiative. Автори Factmata пояснюють, що сьогодні для розуміння інформації та новин, для формування своєї думки з того чи іншого питання людям потрібен контекст. Однак проблема полягає в тому, що звичайним користувачам може бути досить складно знайти такий контекст. Крім того, часто такий контекст може бути або недоступний для звичайного користувача, або до нього буде ускладнений доступ умовно кажучи, його не отримати в два кліка в Google.

– Grapple Медіа. Глобальна місія проекту Grapple боротьба з онлайн-фейк. Стартап працює на основі нейронних мереж і штучного інтелекту. Grapple планує відстежувати «родовід», походження онлайн-контенту, скласти дорожню карту створення і поширення інформації. За допомогою Grapple користувачі зможуть дати відповіді на питання: «Звідки виникла історія? Хто її запустив в Мережу? Як вона змінилася з плином часу? »

В результаті такого пильного вивчення контенту, Grapple попередить читачів про сумнівні матеріалах. На основі алгоритмів, використовуваних Grapple в роботі, сервіс покаже користувачам, як одна новинна стаття, яку вони читають, пов'язана з іншими джерелами в Інтернеті.

– FightHoax це розробка 20-річного студента з Греції Валентина Цекаса (Valentine Tzekas), створена з метою перевірки фейковий новин. FightHoax працює на основі власного алгоритму Цекаса і визначає фейки з точністю 89%. При створенні FightHoax Валентин тісно працював з журналістами і фактчекерами і з їх допомогою створив і уніфікував алгоритм перевірки фактів. По суті, FightHoax емулює діяльність людини, що займається фактчекінгом, але робить це за дуже короткий час. Додаток може попередити користувача, навіть якщо в ньому було змінено незначна частка контенту і замість цього запропонувати читачеві оригінал [22].

Отже, світова спільнота уже не перший рік активно працює над засобами, які допоможуть виявити неправду інформації, очевидно, розуміючи загрози, що становлять собою фейки та реально оцінюючи їх роль в інформаційних війнах XXI століття.

Розробники соціальних мереж також борються з неправдивою інформацією. Так, Facebook із березня 2017 р. почав позначати фейкові новини червоною відміткою Disputed («Оспорюється»), якщо користувачі скаржилися на публікацію, вказуючи, що в ній знаходиться неправдива інформація, і експерти підтверджували, що новина є фейковою. Але це призвело до негативного ефекту – червоні прапорці привертали увагу і їх читало більше людей, ніж інші [Lyons]. Тоді було вирішено при спробі репоста неправдивої інформації, пропонувати користувачеві прочитати перевірені джерела.

Крім цих ресурсів, популярних вітчизняних ЗМІ час від часу публікують матеріали-розслідування в форматі фактчек або наближеному до нього. О. Гороховський [31] у посібнику «Фактчек як тренд розслідувань:

можливості та перспективи» наводить приклади розслідувань, що проводяться саме за методологією фактчекінг.

– *Об’єкт розслідування*: публічна заява (рідше резонансний факт) особи, яку можна дослідити.

– *Суть питання*: інформаційна преамбула, що надає додаткову роз’яснювальну інформацію, яка передує доказовим елементам.

– *Докази та аргументи*: факти, статистичні дані, документи та документальні свідчення, отримані тільки з відкритих офіційних джерел; інформація від експертів, підкріплена документальними свідченнями чи посиланнями на відкриті джерела.

– *Вердикт*: брехня, правда чи напівправа – з коротким аргументованим поясненням [31, с. 23].

Бачимо, що автор бере до уваги лише заяви публічних осіб, резонансні факти, які можна дослідити. Натомість існує низка фактологічного матеріалу, правдивість чи фейковість яких напрочуд важко встановити.

Крім цього, О. Гороховський розробив і головні відмінності концепту факт чек для розслідувань журналістів. Найголовнішою відмінністю фактчеку від звичайних розслідувань, на думку фахівця, є «повна відмова, принципове НЕвикористання в доказовій базі інсайдерської та неофіційної інформації. Для побудови дослідження фактчек користується тільки офіційними джерелами інформації, як українськими, так і зарубіжними, відповідями на запити в держоргани та зарубіжні інституції» [31, с. 24].

На сьогодні низка фахівців працює над виробленням алгоритму перевірки не тільки текстової інформації, а й її візуальних форм. До прикладу, редактори та журналісти проекту «Стоп Фейк» пропонують такий алгоритм перевірки зображення:

1. Встановити автора або першоджерело фотографії. Найочевидніший і зазвичай найефективніший шлях зробити це – зв’язатися з тим, хто звантажив фото чи надіслав до редакції, і спитати, чи сама людина зробила

це фото. Також обов'язково потрібно пошукати фото через зворотний пошук зображень, як також радить Г. Деген.

2. Потрібно перевірити особистість, яка поширює інформацію. Для того, щоб зібрати про неї більше інформації, є кілька різних ресурсів, і хоча більшість із них створені для мешканців США, є й такі, що будуть корисні для інших країн. Наприклад, програма Pipl.com створена для пошуку «інтернет-слідів» користувача і допомагає його ідентифікувати. Програма має здатність шукати у всіх американських соцмережах, зокрема «Фейсбук». Усе, що потрібно зробити, – це ввести ім'я і прізвище латиницею. Завдяки цьому інструменту кожен може знайти згадування свого імені на іноземних ресурсах (необхідно тільки вписати ім'я і прізвище).

3. Також необхідно звертати увагу на номери автомобілів, погодні умови (для цього потрібно написати країну і дату, яка цікавить, у програмі Wolfram Alpha), ландшафт, стиль одягу, рекламні оголошення, будинки, магазини – ці деталі можуть стати доказом підробки [77].

Бачимо, що фотозображення можна перевірити, використавши чимало доступних пересічному журналісту та й читачу методів.

Зосередимо свою увагу і на особливостях перевірки відео новин, які за своєю специфікою користуються значно вищим рівнем довіри. Анна Терехова розробила покрокову інструкцію для перевірки достовірності відеоматеріалів, а саме:

- перевірте джерело розміщення, дату і місце, яке відображене. «Пошукайте» мініатюру ролика, щоб з'ясувати, чи існують більш ранні версії відео.

- варто відповісти на питання: «Місце, де ви знайшли відеоролик, це першоджерело?». Якщо ні, треба шукати далі.

- обов'язково перевірте акаунт, в якому розміщено відео. Які там ролики є ще? Оригінальні чи ні? Чи підходять тематично для цього акаунта?

– активні користувачі YouTube, як правило, розміщують в описі ще й посилання на свої акаунти в інших соціальних мережах. Це ще один ефективний інструмент верифікації.

– вкрай важливо максимально використовувати перехресну перевірку розташування, де знімалося відео. Для цього підійдуть карти Google з режимом перегляду вулиць. Якщо на відео знята якась резонансна подія, то з великою часткою ймовірності можна припустити, що подібних матеріалів в мережі скоро з'явиться багато. Якщо відео в одиничному екземплярі, то це, ймовірно, фейк.

Отже, насамперед важливо перевірити джерело надходження інформації, проаналізувати контент акаунту, з якого поширене відео. Також користувачі повинні не забувати про здоровий глузд та наявність інформаційних війн у сучасному світі.

Таким чином, факчекінг напрочуд важливий інструмент журналістів для боротьби із інформаційними війнами, у ході яких через ЗМІ, соціальні мережі та інші канали комунікації поширюють чималу кількість неправдивої інформації. Зрозумівши важливість виявлення рейкових новин, світова спільнота уже десятки років працює на створення спеціальних додатків, що виявляють фейк, та над розробленням інших способів ідентифікувати неправду.

1.2. Суть та особливості факту в медіанауці

Факти у журналістській творчості напрочуд важлива складова, адже саме на їх будується будь-яке інформаційного повідомлення у сучасному комунікаційному просторі.

Підходів до визначення поняття «факт» на сьогодні можна відшукати чимало. Факт, на думку В. Горохова, «являє собою результат сприйняття людиною довколишньої дійсності, сприйняття безпосереднього, конкретно-

чуттєвого, який запам'ятовується в єдності емоціональної реакції та логічного усвідомлення того, що відбулося» [31, с. 118–119].

Радянський дослідник А. Ракитов стверджував, що у «факта» багато значень і відмічає три найбільш розповсюджені: синонім логічного терміну «істинно», синонім терміну «подія» і, крім цього, фактом визначає особливого роду висловлювання, що являють собою статистичне резюме низки безпосередніх емпіричних даних, отриманих в експерименті [62, с. 139].

Російська науковиця Г. Лазутіна розглядає факт у двох аспектах: онтологічний і гносеологічний. На її погляд, в онтологічному сенсі факт – «одиниця реальності, доступна спостереженню, але існуюча незалежно від свідомості людини»; а натомість в гносеологічному – «фрагмент свідомості, що відображає одиницю реальності» [43, с. 38]. Тлумачачи такий підхід дослідниця наводить приклад, що затемнення Сонця як факт реального світу (онтологічний) і затемнення сонця як факт свідомості (гносеологічний) не тотожні, не рівні за обсягом вміщаються в них зв'язків. Відтак, можемо зробити висновок, що реальність значно ширша, ніж ми про не знаємо.

Проте факти напрочуд важливі у будь-якій сфері людської діяльності. Як слушно зазначає дослідник У. Еко, відомий філософ і літератор постмодерністської доби, «якби у світі не було фактів, а лише самі інтерпретації, не було б критерію порівняти інтерпретації та побачити, чия інтерпретація краща. Інтерпретації порівнюються та обговорюються тільки завдяки тому, що вони прикладені до фактів» [77, 592].

Бачимо, що факт являє собою доволі неоднозначну категорію багатьох наук. У журналістиці відомо також доволі багато підходів до трактування факту як важливої складової твору.

На думку відомого журналістико знавця В. Здоровеги, під словом «факт» варто насамперед розуміти судження або в інший спосіб зафіксовану реальність. У першому випадку доцільно вести мову про реальний факт, в іншому – про факт відображений. Відтак дослідник наголошує, що «така

двозначність слова призводить до плутанини, а численні варіації на теми «факти підтвердилися», «факти не підтвердилися», «факти спростовані» є нічим іншим, як елементарною плутаниною» [34, с. 76]. Намагаючись розтлумачити значення факту, В. Здорова зазначає: «Якщо це реальний факт, тобто те, що відбулося в житті, то він не може бути ні спростований, ні підтверджений. Очевидно, у таких випадках йдеться про відображений кимось факт. Зафіксований вербально чи в інший спосіб реальний чи об'єктивний факт завжди має елемент суб'єктивності й може бути помилковим, неправдивим» [34, с. 76].

Бачимо, що дослідник розумів важливість та водночас складність фактів як таких та у журналістиці зокрема.

У редакційній практиці поняття фактичний матеріал включає в себе власне факти, тобто щось твердо встановлене, таке, що відбулося насправді, та власні імена, географічні назви, дати, кількісні показники. До фактичного матеріалу відносять також цитати.

Натомість науковець В. Різун вважає, що «факт – річ суб'єктивна, оскільки він частина пізнаного людиною природного світу» [64]. У такому ж контексті розмірковує і Л. Поєлуєва, який тлумачить факту як елемент суб'єктивної площини, спираючись на те, що «сама ідея об'єктивності серйозно знецінена філософією постмодернізму» [54].

Цікаво визначає це поняття відомий український журналістикознавець Д. Прилюк, який стверджує, що факт – «...це «шматочок життя, це результат якоїсь дії, це сконденсований у якомусь наслідку рух, це прояв якогось розвитку, це певний вияв сутності життєвого процесу» [64]. Якщо говорити про факти у журналістичному вивченні, то факт реальної дійсності, відображаючись у свідомості журналіста, стає образом факту, проте незаперечним є його зв'язок з об'єктивною площиною.

Отже, беручи до уваги вищезазначене, можна дійти висновку, що факт у журналістичному вивченні – це медіакомунікативний образ достовірного, конкретного, сталого та важливого фрагмента реальності.

Безумовно, для журналіста важливо правильно тлумачити факти, що відбуваються навколо нас, вдало їх поєднуючи у певні логічні групи та роблячи відповідні висновки.

Дослідниця Г. Лазутіна переконана, що складність роботи в медіа сфері із фактами полягає насамперед у можливості по-різному тлумачити одні і теж факти людською свідомістю. «Коли журналіст стикається з фактом реальності, цей факт відразу перетворюється в факт свідомості – спочатку власного, потім громадського.. Проте вихоплений з системи істотних зв'язків, факт легко може перетворитися в свідомості людини в картинку, що спотворює дійсність. Це пояснюється тим, що в силу своєї творчої природи свідомість, не відобразивши реальних відносин факту, здатне включити його в систему інших зв'язків – несуттєвих, малоістотних, а то і взагалі здаються», – зазначила науковець [43, с. 38].

Але варто розуміти, що факти можуть «нічого не означати, коли вони подаються безсистемно, без зв'язку з іншими фактами. Вони можуть означати дуже багато, мати вирішальне значення, коли розглядаються у зв'язку з іншими фактами, з певними логічними законами, теоретичними положеннями, наявною системою знань» [34, с. 76].

У руслі доктрини об'єктивності новин В. Різун звертає увагу на суб'єктивному характері фактологічної інформації, розуміючи факт як принцип членування соціальної дійсності людьми, як продукт діяльності людини з дійсністю, про яку людина формує знання. Науковець визначив факт як «суб'єктивну даність, оскільки він є частинкою пізнаного людиною предметного світу, а сфера людського відображення, відчуття – суб'єктивні» [64, с. 8]. В. Різун наголошує на обов'язковій наявності оцінного компоненту у поданні фактологічної інформації в ЗМІ: «Оцінне судження, яке базується на порівняно достовірних фактах, – це публіцистична класика і якість!» [64, с. 8].

Отож в межах будь-якого факту поєднуються суб'єктивні характеристики незалежно від ставлення потенційного читача до певної

інформації. Проте зрозуміло, що факти повинні відповідати вимогам соціокомунікативного процесу.

З погляду практичної журналістики добір фактичного матеріалу конче потрібний, на думку дослідника Д. Прилюка [57, с. 86], по-перше, тому, що життя породжує щохвилини безліч різних фактів, а ефірний час, газетна площа обмежені. По-друге, факти за своїм значенням далеко не рівноцінні. По-третє, вони нерідко повторюються. І, по-четверте, не кожний факт можна перевірити. Проте базовий факт як реальна подія повинен відповідати ключовим вимогам, а саме викликати суспільний інтерес; мати інформаційну цінність, тобто бути новиною; бути достовірним, оперативним і повним. Потрапляючи в сферу уваги і відображення ЗМІ, факт зазнає певних перетворень перш, ніж він буде представлений в тій чи іншій формі.

Науковець Ю. Лотман слушно зауважував, що перетворення події в текст означає переказ його в системі тієї або іншої мови, тобто підпорядкування заздалегідь певній структурній організації. Текст як інформаційний зміст документа, програми, повідомлення, виконує низку функцій, які реалізують як інформаційне, так і комунікаційне призначення тексту, а саме:

- повідомлення, скероване від носія інформації до суб'єкта;
- колективна пам'ять, здатна до безперервного поповнення, актуалізації одних аспектів інформації і до тимчасового або повного забуття інших;
- текст стає співбесідником;
- відбувається «спілкування» між текстом і культурним контекстом [42].

Тож, фактові у тексті належить важлива роль. А зважаючи на те, що журналістські матеріали суттєво впливають на свідомість читачів, їхній світогляд, то підходити до вибору і тлумачення фактів варто вкрай відповідально.

Є й медіалінгвістичні підходи до способів подання фактів у журналістських творах. Так, львівський науковець М. Комова переконана, що журналістська майстерність виявляється у дотриманні вимог логічної і лінгвістичної системності при висвітленні фактів:

– логічна системність передбачає дотримання точності і вірогідності висвітлення фактологічної бази (посилання, свідчення, цитати; визначення місця, часу, обставин); ясності викладу (уточнення, зіставлення цитат, розповідей очевидців про їхній власний досвід); ясності ситуації, зображеної журналістом; визначеності ставлення журналіста до певного факту; наочності (врахування фактологічних деталей, сильних своєю очевидністю).

– лінгвістична системність передбачає дотримання передусім стилістичних особливостей журналістських творів в ЗМІ: стислість, вивірена довжина і ритміка повідомлення, точність і простота слів і фраз [39, с. 25].

Тобто журналіст, пишучи якісне інформаційне чи аналітичне повідомлення, повинен враховувати чималу кількість чинників, звертати увагу й а можливі наслідки оприлюднення серед реципієнтів певного роду свідчень.

М. Комова також виходить із кількох важливих позицій при поданні фактів у медіа текстах. Відтак, науковець називає універсальність підходу, системність подання фактів, асоціативність та достовірність. Зазначимо ці позиції детальніше.

Універсальність поширення фактологічного принципу відображення повсякденної дійсності насамперед, на думку дослідниці, полягає в його реалізації в усіх журналістської жанрах (інформаційної, аналітичної та художньо-публіцистичної груп)[39, с. 26].

Варто розуміти, що системність подання фактів у процесі роботи журналіста над текстом «виявляється у фіксації одиничного факту, в узагальненні його характеристик у контексті суми фактів, узятих у їхньому розвитку, у формуванні системи фактів та осмисленні та розкритті сутності явища як інтегрованих систем фактів». Відтак, розуміємо, що, використавши

ланцюг логічних операцій (одиничний факт – сума фактів – система фактів – явище одиничний факт – сума фактів – система фактів – явище), медіа працівник матиме можливість цілісно та всезагально представити інформацію у засобах масової інформації [39, с. 27].

Дуже важливим етапом праці журналіста над твором є збирання фактичного матеріалу до нього. Повідомлення фактів, їх констатація, опис і добір – це вже їх певна оцінка, тобто вже самий добір фактів для оприлюднення є своєрідною попередньою їх оцінкою. Саме обрання того чи іншого факту для оприлюднення виокремлює його з-поміж інших і привертає до нього увагу громадськості. Цим журналіст іноді впливає на природу факту й на подальший його розвиток, бо вже те, що на цей факт звернули увагу, може змінити ставлення людей до порушених питань.

Кожен факт за своєю специфікою асоціюється у реципієнтів ЗМІ або й пересічних людей із певними подіями. Відтак, не даремно у журналістиці факти часто поєднуються на основі так званих асоціативних зв'язків. «Асоціативні зв'язки ґрунтуються на моральних, морально-етичних аспектах двох фактів, які не перебувають у фактологічному полі певної події, явища. Факти пов'язуються в єдину моральну сутність» , – вказує науковця [39, с. 27].

Щоб бути впевненим в репрезентативності фактів, журналістам необхідно знати, з яких джерел факти отримано, яка мета була у респондента, що повідомив ті або інші факти, чітко відрізняти факти науки від буденних фактів.

Наукові факти, як пише В. Михайленко, повинні ґрунтуватися на тривалих емпіричних спостереженнях, експериментах, дослідях тощо. «Вони завжди є підсумком, узагальненням знань. При цьому чим вищі вимоги до точності й об'єктивності, тим більша необхідна кількість емпіричних спостережень і ширше застосування статистичних методів їх опрацювання. У аналітичних і публіцистичних творах журналісти охоче звертаються до фактів науки» [49, с. 289]. Особливо часто використовуються матеріали

соціологічних досліджень, експертні висновки, статистичні виклади, результати експериментів тощо. Такі факти застосовуються як ілюстративний матеріалу або як основні чи додаткові аргументи, надаючи авторським міркуванням особливої переконливості.

Використання статистичних свідчень належить до традиційних методів подачі фактів. Мовою цифр можна змалювати те або інше явище, розкрити суть проблеми, показати динаміку розвитку події, зробити на їх основі висновки. Часто наукові факти стають предметом публікації. Використання наукових фактів в журналістських матеріалах може бути різним – від простої констатації до розгорнутих тверджень [49, с. 289].

Разом з науковими фактами журналісти охоче використовують в своїх матеріалах так звані буденні факти, які є результатом безпосереднього сприйняття побутової дійсності. «Такі факти використовують тоді, коли необхідно розповісти про безпосередній досвід людей, про їх емоції, реакції на ті або інші події тощо. Цінність буденних фактів полягає саме в тому, що за ними можна побачити реалії соціального життя людей», – вважає В. Михайленко [49, с. 290].

Важливим аспектом є і достовірність у поданні фактів, яка своєю чергою ґрунтується «на задоволенні комунікаційних потреб читачів у публіцистичних творах, у новинній інформації, будь-якого журналістського тексту як документа, що апріорі володіє ознакою істинності та обґрунтованості» [39, с. 27].

А. Капелюшний [38] говорить про три основні види (способи) перевірки фактичного матеріалу:

1. Звіряння факту з авторитетним джерелом. Самий процес звіряння нескладний. Проте журналіст або редактор має знати, до якого джерела звернутися в тому чи іншому випадку.

2. Внутрішньотекстова перевірка.

3. Офіційне підтвердження. Якщо перші два способи перевірки фактичного матеріалу не дозволяють установити істинність факту, доводиться звертатися по консультацію до компетентних людей, до спеціальних установ. Офіційне підтвердження наукового інституту, підприємства, організації, державної установи є авторитетною підставою для оприлюднення оригінального фактичного матеріалу [38, с. 117].

Проте варто наголосити, що сьогодні спектр способів перевірки фактів значно розширився від традиційних канонів у журналістиці, про що ми уже згадували у першому підрозділі нашої роботи.

Отже, усі факти в журналістському творі потребують глибокої перевірки. Як свідчить практика, зараз така настанова, на жаль, не завжди знаходить підтвердження, адже на практиці журналісти тих чи інших ЗМІ часто послуговуються неперевіреними фактичними даними. Більше того, може траплятися і таке, що заради сенсаційності певної новини оприлюднюються спотворені факти.

Звідси випливає іще одна важлива риса – професійність подання фактів, яка своєю чергою виявляється в тому, що еволюційна зміна критеріїв якості роботи журналістів зумовила поступове витіснення вислову «новина для преси» на вислів «новина преси», визначаючи факт не як «сировину», а як матеріал, опрацьований в особливому літературному продукті. Професійне відчуття репортерами придатності факту для «подання» як новини, передбачає їхню здатність на когнітивному та інтуїтивному рівні розрізняти такі прикмети факту, які обіцяють цікавий для аудиторії матеріал [39, с. 27].

Бачимо, що дослідники застерігають про те, що фактичний матеріал варто подавати обдуманно, виходячи із багатьох критеріїв. З іншого боку, у текстах, які оприлюднюють медіа-засоби, наводяться факти, що різняться тематикою, ступенем складності й мірою узагальнення. Загалом В. Здоровега за роллю фактів у журналістському матеріалі поділив на дві великі групи:

- подієва інформація, у якій факт відіграє самостійну роль і є до певної міри самоціллю;
- узагальнюючі, а тим більше аналітичні, концептуальні твори, де факти відіграють роль аргументів, служать для доведення певної думки, ідеї твору [43, с. 79].

Крім цього, на сьогодні варто говорити й про інші підходи класифікації фактів. Єдність ознак поняття факт передбачає диференціацію фактів за однією із найсуттєвіших ознак. «В основу видової класифікації фактів покладено три блоки ознак відповідно до різних характеристик фактів: атрибутивність, функціональність, якість» [39, с. 27].

Атрибутивні види фактів визначаються їхніми сутнісними соціальними характеристиками, без яких факт не може існувати: наявність явища в певних просторово-часових координатах. Явище, відображаючи зовнішні властивості, процеси, зв'язки предмета, які пізнаються безпосередньо в формах живого споглядання, входить в соціальне буття шляхом презентації в ЗМІ, пройшовши стадії діалектики пізнання: об'єктивне існування явища в соціальній дійсності → повідомлення про явище ЗМІ → зворотна реакція аудиторії на повідомлення про явище. Так явища набувають статусу оприлюднених фактів, що мають різний ступінь соціальної вагомості і резонансності в певних просторово-часових координатах [46, с. 196]. Саме на цих стадіях породжуються види фактів, які можна вважати атрибутивними: вони вказують на категорію факту – об'єкту відображення та факти, що свідчать про просторово-часові координати, сферу поширення.

Якісні види фактів визначаються за їхніми властивостями, які виявляються під час відображення реальності. Факт, головною ознакою якого є зміна реальної конкретної ситуації, у соціальній комунікації виявляє такі властивості, як адекватність (співвіднесеність з реальністю), актуальність (соціальна важливість), обґрунтованість (підтвердження документом), динамічність (невичерпність), експресивність (сенсаційність).

Типологія фактів пов'язана з групуванням фактів на основі їх відповідності певній узагальненій моделі – типу, тобто найсуттєвішим рисам, властивим певній групі фактів. Типологія факту визначає його належність до певного типу за сукупністю ознак. Визначаючи основною типоутворювальною ознакою фактів належність до певної сфери суспільного життя, виділяємо такі типи фактів: офіційний, науковий, громадсько-політичний, виробничий, культурологічний, побутовий [39, с. 25].

За формою викладу факти поділяються на оповідання, описи й міркування [50, с. 292]. Оповідання – це виклад ходу подій в часі, або послідовності відображення частин складної події. Різновидами цієї послідовності є: пряма і зворотна хронологія, пряма хронологія з відступами. Інколи інтерв'ю концентрується довкола якоїсь центральної події.

Опис – це послідовне відображення частин складного об'єкта або явища. Зв'язок між компонентами опису може здійснюватися на ґрунті просторових, функціональних або інших зв'язків. Міркування – це вид змістового зв'язку, що може розгортатися від передумов до виводу, від тези до аргументів, від них до висновку, від фіксації зміни до аналізу її причин [50, с. 292]. Як бачимо, форми викладу фактів в журналістиці багато в чому залежать від характеру смислових зв'язків, що склалися між ними.

Але разом із тим подекуди журналісти свідомо спотворюють факти. Так, А. Капелюшний [38, с. 104] наполягає на наявності двох факторів: суб'єктивного та об'єктивного. Суб'єктивізм журналіста може виявитися й у замовчуванні фактів, у прагненні не помічати тих із них, які йому "заважають". За об'єктивними, некоментованими фактами часто простежуємо певну позицію, мету, політику власника ЗМІ. Специфічною тенденцією сучасних мас-медіа нерідко є винятковий надмір інформації, змішування соціально важливих фактів з випадковими, з інтимно-особистими.

Отже, фактичний матеріал треба вважати напрочуд важливою складовою сучасного журналістського твору. Факти на сьогодні по-різному

трактуються у різних науках, важко дійти до консенсусу і в медіасфері, адже кожен із дослідників вносить свою лепту в розуміння цього явища. Виокремлюють низку класифікацій, що допомагає правильно ідентифікувати фактичний матеріал і послуговуватися ним при написанні текстів.

1.3. Роль фактів у інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрах

Поняття «факт» – основа будь-якого інформаційного, аналітичного, художньо-публіцистичного жанру. Проте у кожному жанрі фактичний матеріал займає відмінне місце.

Розгортання факту в жанрову структуру твору завжди зумовлено завданнями, які стоять перед журналістом. Це може бути необхідність повідомити про факт, ознайомити з деталями події, що відбулася, розкрити причини виникнення певної проблеми, створити документальний образ сучасника і т. д. Залежно від мети повідомлення журналіст використовує різні способи подачі, розкриття, зображення і тлумачення фактів [49, с. 290]. Відтак, позиціонування фактів у різних жанрах журналістики має свої особливості.

Основних груп жанрів наразі в Україні, як відомо, існує три – інформаційні, художньо-публіцистичні та аналітичні. Жанр обирається відносно події, її масштабу, характеру виступу та літературно-стилістичних засобів вираження задуму.

Головна мета інформаційних жанрів – «інформувати читача про те, що відбулося (відбувається, буде відбуватися), та називати, не коментуючи, факти з реального життя» [42, с. 17].

Науковець І. Михайлин доволі коротко визначає специфіку інформаційних жанрів журналістики, наголошуючи, на таких ознаках:

- 1) обрання за предмет новини, важливої суспільної події,

2) оперативне представлення її в достовірному повідомленні,

3) зредукованість коментарів, суб'єктивних оцінок, аналізу [50, с. 378].

Загалом статус інформаційних жанрів ЗМІ в медіалінгвістиці є однією з дискусійних проблем, що виникає передусім у результаті смислової омонімії поняття «інформація», закладеного в назві стилю, й окремої групи жанрів, а також тієї функції, яку вони виконують у комунікації.

Оскільки будь-який текст несе в собі ту чи іншу інформацію, важливо чітко визначити критерії, покладені в основу індивідуалізації власне інформаційних медіажанрів. У такому випадку Д. Дергач звертається на реалізацію ядерної функції інформування (у разі жанрів інших груп ця функція буде аналізуватися одночасно в комплексі з іншими функціями) [32, с. 44].

Крім цього, Д. Дергач, аналізуючи типологію мовних жанрів медійного дискурсу, приходять до висновку про первинність інформаційних жанрів у контексті пізнання, сприйняття матеріалу ЗМІ, на відміну від інших жанрів, зокрема оцінних, аналітичних, які відображають рефлексію реципієнта на медійну текстову реальність. За словами дослідниці, «система інформаційних жанрів репрезентує перший етап соціального орієнтування і включає повідомлення про події, ситуації та факти, дійових осіб. Оцінні жанри розглядаються як текстова матеріалізація етапів публіцистичного дослідження дійсності у випадках, коли оцінка є в публікації домінантною інтенцією...» [32, с. 44].

Отже, журналісти, пишучи тексти інформаційної групи жанрів, журналісти вказують на подію, що відбулася, факт, описують її, проте не вдаються до аналізу, порівняння й інших методик, що характерні для аналітичних жанрів.

Найменшим інформаційним жанром є замітка. Журналістська замітка – це загальна назва інформаційного журналістського текстового жанру преси, інформагентств, радіомовлення, телебачення, інтернет-ЗМІ, в основі якої – суспільно важливе повідомлення, новина, інформація, сенсація, факт.

Щоб замітка була об'єктивною, чесною, в ній не повинно бути заангажованості, замовчування, підтасування фактів. Замітки можуть містити повідомлення про подію, яка відбулася нещодавно, в минулому або відбудеться в майбутньому. У цьому жанрі використовуються різноманітні способи подачі фактів. Наприклад, М. Шостак виділяє два варіанти інформування: «жорстке» і «м'яке». У першому випадку журналіст оперативно інформує читачів про подію, яка мала місце. «Жорстка» новина, на думку дослідника, є коротким, стислим варіантом, в якому викладається лише суть події. У «м'яких» новинах оперативність послаблена, зате введено момент інтриги, активніше використовується деталь [Шостак, с. 59]. Говорячи про значущість події, потрібно завжди пам'ятати про ступінь автентичності фактів. Такими вважатимуться лише ті з них, які максимально наближені до події за часом і простору. Таким чином, в основі хронікальної інформації лежать один або два опорні факти.

Звіт – це «вдумливий журналістський виклад обміну думками між людьми під час нарад, з'їздів, конференцій тощо з метою найбільш повного відображення суспільно-політичного значення події, що описується. У характері, стилістиці звіту, глибині суджень і узагальнень виражається позиція не тільки автора, а й засобу масової інформації, його видавця чи інвестора» [46, с. 197].

Якщо для написання замітки не важлива особиста присутність журналіста на місці події, то для написання звіту – навпаки, авторові важливо побачити й почути, що саме відбулося. У результаті цього автор звіту чітко і детально відображає ситуацію, що склалася, при цьому нічого не коментуючи, він виступає як інформатор, в інформаційно-констатуючому плані відображає події.

Специфічним є позиціювання фактів у *репортажі*. Темою репортажу є не якась закінчена подія, а певний процес або дія. Тому журналістові важливо не лише описати ті або інші факти, а показати динаміку розвитку події, висловити своє ставлення. «Наочність репортажу досягається завдяки

використанню різних деталей, штрихів і подробиць, а також через елементи авторського співпереживання подій, що розгортаються перед його очима. В репортаж також можуть бути включені факти, що були зафіксовані журналістом раніше» [50, с. 291].

Інакше будується робота над *інтерв'ю*. Специфіка інтерв'ю як жанру полягає в тому, що факт, подія, явище, їх суспільно-політичне значення розкриваються через повідомлення, думку компетентного співбесідника, який володіє інформацією. Отримання її від очевидця через пряму мову створює відчуття достовірності. Проте на сьогодні отриману від певної особи інформацію у вигляді інтерв'ю варто перевіряти на достовірність тих фактів, про які ішла мова. Це можна зробити різноманітними способами. Більше того, важливо піддавати сумніву усі отримані факти поки не впевнимосся у їх правдивості. Звичайно, є частина фактів, які перевірити навіть з допомогою різноманітних засобів фактчекінгу все таки не можливо.

Таким чином, кожен із цих жанрів має перелік характеристик, що притаманні лише для нього, проте є й критерії, що загалом об'єднують усі інформаційні жанри. А відтак, на сьогодні виокремлюють низку вимог щодо використання фактів в інформаційних жанрах.

Аналітичний рівень відображення передбачає проникнення у сутність явища, виявлення прихованих взаємозв'язків предмета відображення. Проте найголовніша характеристика аналітичного матеріалу – глибина, переконливість та оригінальність аналізу, проведеного журналістом при дослідженні свого предмета.

Аналітика в сучасному трактуванні розуміється як сутнісне знання про процеси реального світу, завдяки якому можна виявляти прихований зміст у текстах, реальних соціально-політичних і економічних процесах; у її основі лежить не стільки принцип констатації фактів, скільки принцип «випередження подій».

Родовими ознаками аналітичних жанрів є:

- 1) встановлення журналістом однотипності фактів і явищ і об'єднання їх в логічний ряд;
- 2) узагальнення їх, зіставлення з іншими, встановлення зв'язку між ними;
- 3) оцінка ситуації і явища;
- 4) постановка проблеми і виявлення всіх її аспектів;
- 5) висловлення пропозицій про своє бачення розв'язання проблеми [50, с. 381].

Мета, функції аналізу і відповідно аналітичних жанрів мас-медіа загалом очевидні. Вони покликані не просто повідомляти про те, що, коли, де відбулося і як, а обов'язково спробувати, по можливості, відповісти на запитання, чому так сталося, які причини і наслідки події чи явища, що треба чекати і чого бажано уникнути у тому чи іншому процесі тощо.

Варто підмітити, що саме аналітика відіграє інтегруючу роль у реконструкції минулого, розкритті сьогодення і прогнозуванні майбутнього.

О. Марків у статті «Факт в аналітичній журналістиці: аксіологія і об'єктивність» наголошує, що сучасна журналістика має багато можливостей для глибокого й різнобічного ціннісного дослідження фактів, подій, явищ під кутом зору інших критеріїв, ніж у період класової ідеології. Однак, попри особисту свободу журналіста, попри наявність багатьох способів і шляхів створення матеріалу, він має бути об'єктивним, достовірним, аргументованим у своїх судженнях. Аксіологічний підхід у відборі фактів полягає в ціннісній орієнтації автора на ту провідну думку, яка прийнятна не лише йому, а й відповідає суспільно-політичним потребам часу, в кому створюється матеріал [47, с. 208].

Отже, особливістю аналітичних жанрів є розуміння насамперед загальнотеоретичних методів пізнання дійсності (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, логічний та гіпотетичний методи), широка ерудиція в описуваному явищі тощо, ясність та конкретність фактичного матеріалу, виведення висновків на основі здобутих фактів тощо.

Серед аналітичних жанрів виокремлюють такі: кореспонденція (інформаційна, аналітична, постановча, кореспонденція-роздум), стаття та її підвиди (науково-популярна, проблемна (постановча), публіцистичний коментар), рецензія (літературна, театральна, музична, художня, кінорецензія), огляд (внутрішній, міжнародний, щотижневий, місячний, річний, інформаційний, аналітичний, огляд листів) [25, с. 319].

Стаття – один із найважливіших аналітичних жанрів, що насамперед характеризується широтою та глибиною аналізу фактів, їх зіставленням, узагальненням тощо. Написання статті являє собою тривалий процес вивчення та узагальнення певної проблеми.

На думку І. Михайлина [50], це найважливіший аналітичний жанр журналістики, що на підставі розгляду та зіставлення значної групи фактів чи ситуацій ґрунтовно й глибоко, з науковою точністю трактує, осмислює й теоретично узагальнює проблеми соціальної дійсності.

Якщо кореспонденція ще будується на фактах, стаття – на аналізі проблем. Факти в ній відіграють ілюстративну, службову роль. Предметом статті є проблема.

Важливо звернути увагу на специфіку фактів, що характерні для цього жанру, та на роботу журналіста із ними.

Так, факт, до прикладу, в аналітичній статті подається на таких рівнях: у ліді коротко повідомляється про подію або проблему; у вступній частині – передісторія, обґрунтування актуальності; основна (аналітична) частина розкриває суть проблеми через наведені автором різні точки зору фахівців на причини ситуації, що виникла, актуальний стан питання, а також їхні припущення про шляхи запобігання та усунення негативних наслідків; висновок – узагальнені точки зору щодо загальних і відмінних рис описаного, а також можна читачеві запропонувати зробити власні висновки на підставі викладених фактів і версій [47, с. 206]. Більше того, авторська

оцінка ситуації складається в процесі дослідження й може змінитися в порівнянні з початковою.

Типова стаття у сучасних ЗМІ це роздуми, міркування, критика, суперечки. Журналіст усіляко намагається встановити реальний перебіг дійсності, розставити крапки над «і», проаналізувати доступні для нього факти, їх послідовність та можливий подальший перебіг.

Коментар – своєю чергою належить до жанрів, де головним завданням є роз'яснити ту чи іншу ситуацію, показати головних дійових осіб, розвинути і висловити думку, обґрунтувати певну ідею [42, с. 25]. Автор йде від факту до узагальнення або до прогнозу. Журналіст опрацьовує велику кількість фактичного матеріалу, роз'яснює і коментує його, і нове знання, що виникає при цьому часто сприймаються як сам факт.

Бачимо, що працюючи на цим жанром, журналіст мусить довести або спростувати низку фактичного матеріалу, зробити логічні висновки, з'ясувати правдивість картин дійсності.

Визначальна характеристика *огляду* – єдність наочного висвітлення суспільних подій і думки оглядача, що глибоко проникає у суть процесу, ситуації. Огляд аналізує деякі однорідні явища, які відбулися протягом певного проміжку часу: тижня, місяця, кварталу, року тощо. Головна мета огляду – з'ясування основних тенденцій розвитку явища, процесу, однак аж ніяк не просте інформування про їхнє існування [43, с. 126].

Рецензія вважається основним жанром критики, що відображає, інтерпретує та аналізує явища та факти з мистецької чи наукової сфер [42, с. 25]. Основу рецензії складає саме аналіз. Тому необхідно, щоб цей аналіз був багатосторонній та об'єктивний. Важливо саме об'єктивно аналізувати видання, вистави, кінострічки; звертати увагу не тільки на негативні сторони, а й на потенціал та переваги об'єкту дослідження.

Ще один жанр аналітичної групи – *лист*. Це важливий різновид аналітики, який ніким не планується, жодною теорією не регламентується і,

зазвичай, ніким не замовляється. Він заслуговує на публікацію тільки в тому випадку, якщо привносить якісь ідеї, значущі для суспільства. Цілі публікації листів можуть бути різні: публічне схвалення; публічне засудження; публічна пропозиція; публічне прохання; публічна вимога; публічний донос; заклик [63, с. 8].

Найчастіше у медіа дискурсі розглядають поняття «лист до редакції» – приватний вид кореспонденції, унікальність якого зумовлюється тим, що він, будучи надрукованим на сторінках газети чи журналу, стає публічним надбанням.

Реалізуючись у формі звернення до спеціаліста у певній галузі, деякої відомої особи, редакції в цілому, або до (окресленої) читацької аудиторії, він відбиває інтерес автора до деякої проблеми. Інакше кажучи, відправлений конкретному адресатові лист – публічній особистості чи редакції друкованого видання в його особі – з метою публікації та отримання (не-) пересічним адресантом відповіді на деяке запитання, роз'яснення проблемної ситуації, а також звичайного вираження думок, почуттів тощо, та отримана відповідь на нього, передбачає чітке усвідомлення як адресантом, так і адресатом того, що «лист-стимул» та можливий «лист-реакція» будуть доступні для широкої аудиторії читачів, а тому, фактично, завжди адресуються їй. Саме це робить лист не приватним, а публіцистичним [24, с. 33].

Третя група жанрів – публіцистичні. За визначення це «відносно стійка структурно-змістова організація текстів, зумовлена своєрідним відображенням дійсності за характером ставлення до неї автора» [53, с. 111]. При нагоді варто наголосити, що до художньо-публіцистичних жанрів більшість дослідників зараховують: нарис, фейлетон, памфлет, пародію, сатиричний коментар, життєву історію, легенду, епіграф, епітафію, анекдот тощо.

Відомий науковець Й.Лось, характеризуючи публіцистику як «простір моделювання свідомості, вияв динамізму людського духу, політичне й

морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний засіб формування особистості, площину зазначення вартостей та інтересів людей, соціальних груп і націй, втілення їхньої культурної ідентичності» [45, с. 24].

Проте як раніше, так і на сьогодні не менш важливе місце у цьому різновиді жанрових форм посідають факти. До прикладу, в одному із передових жанрів художньо-публіцистичної групи – у *нарисі* – журналіст, оперуючи фактами, намагається впливати на формування громадської думки, втручатися в перебіг подій суспільного життя. Це дало підстави окремим вченим розуміти під нарисом виключно документальні твори злободенної тематики, що по суті вилучає нарис з обігу художньої літератури.

Варто додати, що нарис розвивається на перетині суміжних галузей культурної діяльності (література, журналістика, наука та ін.). Цей факт ускладнює роботу над фактами під час написання нарисового тексту. Більше того, публіцистика вимагає великої майстерності від автора та вміння реальні факти поєднувати із вдало продуманими мовними засобами, суб'єктивними міркуваннями тощо.

Зарисовка як різновид нарису, менша за обсягом, порушує локальніші проблеми або розповідає про окремі сторони життя людини чи окремі риси її характеру [42, с. 26].

Ще один невеликий жанр – *есеї*; його розглядають як частину майбутнього великого нарису. У свою чергу «есей – жанр, у якому вільно, не обов'язково вичерпно, але виразно індивідуально трактується певна подія, явище, проблема чи тема, а публіцистична суб'єктивність сягає апогею» [50, с. 383]. Тексти етюдів та есе мають менше фактичне навантаження, проте не оминають цілковито цієї складової.

Як бачимо, в основі художньо-публіцистичних жанрів лежать документальні факти, але вирішальною і визначальною стає думка автора. До

способів подачі фактичного матеріалу можна віднести типізацію, інтерпретацію і образне трактування.

Підсумовуючи вищесказане, розуміємо, що факти можуть бути різноманітними за своєю природою та за способом їх подання у жанрах різних груп. Однак журналістська практика знає немало випадків ненавмисного перекручення, спотворення фактів. Умовно причини таких помилок В. Здоровега поділяє на декілька груп:

а) неуважність, незосередженість журналіста. У журналістику йдуть, у більшості випадків, люди поетичного складу мислення, не завжди точні у фіксації події, явища, навіть просто у передачі фрази. Такі, часто дрібні, неточності спричиняють немало клопотів і неприємностей;

б) технічні неточності. Часто трапляються, коли інформація сприймається на слух у багатолюдній аудиторії, фіксуються прізвища, назви, особливо по телефону;

в) некомпетентність, невміння розібратись у складних речах, скажімо, науковій термінології тощо;

г) ненадійність джерела інформації. Журналістові нерідко важко оперативно визначити достовірність джерел, з яких доводиться черпати факти. Золоте правило журналістики – бути учасником звершення події, про яку доводиться писати, – може бути реалізоване далеко не завжди;

д) помилки «логічного мислення». Вони трапляються навіть із найдосвідченішими журналістами. Суть їх у тому, що об'єкт, про який пише автор, йому добре знаний, логіка і послідовність розвитку подій теж передбачувані. Тому журналіст вважав зайвим ще раз перевірити фабулу розгортання події, керуючись самою логікою, а вона, як свідчить досвід, може підвести;

е) надмір суб'єктивізму, невміння і небажання відділити факт від коментаря, про що йшлося вище. Сюди слід віднести фривольний, пародійний виклад факту, певної події, чужих думок, які можуть спричинити

образу. Це складне питання і потребує окремого розгляду в плані жанрових особливостей стилю [34, с. 82].

Отже, працюючи на кожному жанром інформаційної та аналітичної групи, журналіст опрацьовує чимало фактів, перевіряє достовірність отриманої інформації методом взяття інтерв'ю та коментарів у посадових осіб, фахівців певної сфери тощо. Щодо художньо-публіцистичної групи жанрів, то для більшості із них теж напрочуд важливо правдиво та із об'єктивного боку подавати факти, що лягають в основу публікації.

Висновки до розділу.

Останніми роками в Україні дедалі актуальнішим стає так званий фактчекінг, що являє у журналістиці собою перевірку фактів, думок, тверджень до публікації матеріалу або після його оприлюднення. Вважається, що це поняття буру свій початок із США, коли 2007 року було запроваджено перший ресурс, працівники якого перевіряли актуальність та правдивість заяв політиків.

Фахівці наголошують на тому, що неперевірена інформація часто потрапляє на телебачення, друковані ЗМІ тощо, чинячи на реципієнтів небажаний тиск, маніпулюючи їхньою свідомістю тощо.

Вважаємо, що журналіст у своїй повсякденній роботі повинен приділяти чимало уваги тому, аби перевірити факти, якими він оперує. Непереверені сумнівні тези варто узагалі випускати із поля зору. Особливо варто поводитися із тими даними, що медійники отримують із відкритих джерел в Інтернеті та із соціальних мереж. Фейкові новини, які значним чином поширилися в Інтернет-просторі нашої країни, здатні підірвати навіть демократичний устрій.

Зважаючи на актуальність та злободенність цього явища, сьогодні у світі та в Україні налічується чимала кількість проектів, спеціалізованих

медіа тощо, працівники яких ставлять собі за мету перевіряти достовірність інформації, що потрапляє до масового споживача.

Але варто розуміти, що не кожен факт в реальності можна перевірити, оскільки налічується навіть низка підходів до тлумачення самого явища «факт». Не даремно відомий український журналістико знавець В. Різун наголошує, що факт – річ суб'єктивна, оскільки він частина пізнаного людиною природного світу.

Дуже важливим етапом праці журналіста над твором є збирання фактичного матеріалу до нього. Також вважаємо, що системність подання фактів у процесі роботи медійника над текстом виявляється у фіксації одиничного факту, введення його у текст, залучення низки аналогічних понять тощо. Поєднувати факти між собою можна з допомогою низки способів; часто вони поєднуються на основі так званих асоціативних зв'язків, адже кожен факт за своєю специфікою асоціюється у реципієнтів ЗМІ або й пересічних людей із певними подіями.

Загалом ще радянські дослідники виділяли три методи перевірки фактів: звірка з першоджерелом, внутрішньотекстова перевірка та звернення до уповноважених осіб за офіційним підтвердженням. Сьогодні кількість способів перевірки фактів збільшилася, зважаючи на те, що у вільному доступі можна відшукати безліч нормативних документів, положень засідань органів виконавчої влади, звітів тощо.

Разом із тим факт відіграє важливу роль у жанрах журналістської творчості кожного роду (інформаційного, аналітичного та художньо-публіцистичного), хоча і застосовується по-різному.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ФАКТЧЕКІНГУ В СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗМІ

2.1. Найстаріший аналітичний фактчекінговий портал «Слово і Діло»

Портал «Слово і Діло» – це перший фактчек-ЗМІ в Україні, що засновано 2008 року. Засновник ТОВ ІА «Слово і Діло», головний редактор – Катерина Пітеніна. Входить до четвірки українських фактчек-організацій, згідно зі щорічним аудитом Reporter's Lab. Аналітики поставили собі за мету забезпечити реалізацію принципу «транспарентності й підзвітності влади, сприяти зростанню рівня відповідальності політиків і посадових осіб перед громадянами» [67]. Задля цього автори систематично моніторять і фіксують їхні обіцянки політиків та відстежують стан їх виконання.

Варто додати, що обіцянкою вважається публічна заява на офіційному сайті партії чи персональній сторінці, у ЗМІ, передвиборчій програмі тощо, відповідно до якої політик має виконати певні дії відповідно до своїх службових обов'язків, політичної, партійної, моральної чи громадянської позиції. Але портал збирає не всі заяви, а лише ті, які містять конкретні цифри та дії, виконання яких можна перевірити. Не фіксуються та не впливають на рівень відповідальності заяви відверто гумористичного, саркастичного, іронічного характеру.

Загалом, як наголошено в межах ресурси, робота фахівців зводиться до кількох дій:

1. Пошук та фіксація обіцянки. «Слово і Діло» відстежує обіцянки таких посадових осіб як вищих представників влади, так і посадовців місцевого рівня, зокрема, відстежує обіцянки: Президента України та керівництва Адміністрації президента України; секретаря РНБО; прем'єр-міністра України, членів Кабінету міністрів України; голови Національної поліції України, голови Державної фіскальної служби; генерального прокурора України, голів місцевих рад тощо.

Крім цього, до моніторингу «Слова і Діла» можуть бути включені особи, що наразі не обіймають перелічених посад. У такому разі моніторинг здійснюється агентством на підставі угоди про надання інформаційно-реklamних послуг, з неухильним дотриманням всіх вимог чинного регламенту.

З метою виявлення та фіксації обіцянок систематично відстежуються офіційні сайти політичних партій, персональні сайти та сторінки в соціальних мережах політиків, публічні заяви у ЗМІ, передвиборчі програми, коаліційні угоди, програми діяльності уряду, плани дій Кабінету міністрів.

2. Відстеження виконання обіцянок. У тому випадку, якщо політики чи високопосадовці говорять вкрай не конкретно, працівники ресурсу можуть їх попросити уточнити сказане. Якщо суб'єкти відмовляються від цього, то статус виконання буде надано суто за результатами експертної оцінки.

Передвиборчі програмні обіцянки кандидатів у народні депутати від певної політичної сили, які пройшли до ВРУ за списками, фіксуються персонально для кожного кандидата.

Напрочуд обережно ставляться фахівці ресурсу до дат виконання обіцянок, вказаних посадовцями. Тому обітниця, яка містить конкретну дату виконання, може бути вважатися реалізованою тільки в тому випадку, якщо дотримані вказані самим ж можновладцем терміни. У зв'язку із тим, що політики часто вдаються до неточної конкретизації, ресурсу тлумачить, що означають ці неточні дати: «кілька (пару) днів» – упродовж робочого тижня, «декілька тижнів» – упродовж одного місяця і так далі.

3. Визначення статусу обіцянки. Важливо вказати, що обіцянку про надання певного блага отримує остаточний статус «виконано» лише тоді, коли цим благом можна скористатися. Також беруться до уваги терміни виконання, суб'єкти, про які йшлося в певній заяві тощо.

4. Перенесення обіцянки до розділу «Архів» – це ще одна функція, що доступна для працівників медіа. Обіцянки, які стосуються дії суб'єкта в разі

настання певних обставин, впливають на рейтинг лише в тому випадку, якщо такі обставини настали. У разі ненастання обставин (невиконання умови) обіцянка переноситься до розділу «Архів».

5. Оскарження статусу обіцянки – остання із функцій працівників порталу, з якою доводиться стикатися на практиці. Насамперед, за правилами медіа, варто вказати, що посадовці можуть оскаржувати виключно стан виконання обіцянки, а не сам факт фіксації ресурсом тих чи інших заяв.

Якщо суб'єкт обіцянки або третя особа не погоджується зі статусом обіцянки, надаючи документально підтверджені докази її виконання або невиконання, аналітики порталу беруть до уваги такі докази й повторно вивчають коректність статусу. Якщо надані докази є достовірними, статус обіцянки може бути змінений

Таким чином, працівники ресурсу обирають осіб для відстеження їх публічних заяв, фіксують корнеті заяви, з'ясовують статус виконання або зараховують обіцянку до архівної, якщо умови для її виконання фізично не настали. Своєю чергою суб'єкти публічних заяв або треті особи можуть оскаржувати статус виконання певної заяви, надаючи конкретні документи на підтвердження своєї точки зору.

Для аналізу обрано окремі публікації ресурсу «Слово і діло» за 2017-2018 роки. Сайт ресурсу оформлений з використанням цікавих елементів дизайну. Так, наприклад, домашня сторінка медіа подана на фоні натовпу із великої кількості людей у чорно-білих тонах, що, на наш погляд, може підкреслювати актуальність для пересічних українських мешканців. Меню складається із таких рубрик: «Новини», «Обіцянки», «Політики», «Інфографіка», «Відео».

Цей аналітичний портал щоденно публікує найважливіші новини України і світу, коментарі, авторські публікації, інфографіку та аналітику на суспільно-політичні теми. Матеріали можна прочитати як українською так, і

російською мовами. Також наявні кнопки для переходу на аккаунти видання у соціальних мережах.

У рубриці «Обіцянки» поданий погрупований перелік заяв, відповідно до статусу їх реалізації та надана можливість обрати усі список усіх обіцянок українських високопосадовців. Назви публікацій починаються із прізвища посадовця, після чого подається зміст заяви, наприклад: «Садовий пообіцяв відкрити 1000 місць в дитячих садочках у 2019 році» [14], після назви вказано прізвище, ім'я та по батькові посадовця та його посаду: Садовий Андрій Іванович, міський голова Львова.

В контексті нашого дослідження привертає увагу також рубрика «Політики», де кожна персона політичного світу в Україні має власний профіль, що включає коротку біографію, всі обіцянки, та рівень їх виконання.

Для зручності пошуку публічних осіб вони по груповані у підрозділи, відповідно до місця, де працюють. Загалом на сайті налічуються такі категорії «Президент і адміністрація», «Верховна Рада», «Кабінет міністрів», «Голови адміністрацій», «Мери міст», «Голови обласних рад». В середині кожного із розділів діячі вказані за рейтингом відповідно до кількості даних обіцянок. Наприклад, у розділі «Верховна Рада» десятку лідерів нараховують Вілкул Олександр, Ляшко Олег, Тимошенко Юлія, Каплін Сергій, Бойко Юрій, Добкін Михайло, Мосійчук Ігор, Королевська Наталія, Папієв Михайло та Парубій Андрій. Загалом подано понад 400 осіб, що тим чи іншим чином дотичні до роботи Верховної Ради. Також привертає увагу те, що у лідера за кількістю заяв Олександра Вілкула нараховується понад 300 обіцянок, а завершують рейтинг депутати тільки із 3 зафіксованими обіцянками.

Кожна обіцянка високопосадовця може мати один із трьох статусів: «Виконано», «Не виконано», «У процесі». Відповідно до цього складається рейтинг відповідальності або безвідповідальності. Рейтинг відповідальності персони обраховується як співвідношення виконаних обіцянок до їх

загальної кількості, а рейтинг безвідповідальності, відповідно – як співвідношення невиконаних обіцянок до їх загальної кількості.

У розділі «Президент та адміністрація» лідирує Петро Порошенко, у якого зафіксовано понад 350 заяв. Користувачі ресурсу можуть переглянути кожен із зафіксованих обіцянок і статус її виконання. Наприклад, статус невиконання має така публікація «Порошенко планує до кінця 2018 року відкрити військове містечко нового зразка на території полігону «Широкий лан»» [12]. Проаналізуємо її детальніше. Аналітики після заголовку нагадують дату, коли було дано обіцянку, та деталізуються її: «13 травня 2018 року президент України Петро Порошенко заявив, що планує до кінця 2018 року відкрити військове містечко нового зразка на території полігону «Широкий лан»». Після цього червоним або зеленим подається статус виконання заяви. В аналізованій публікації вміщено червоний статус «Не виконано». В основному тексті публікації автори подають скріни, фото чи інші речові докази наявності такої заяви. Щодо військового містечка, то вміщено скрін обіцянки із офіційної сторінки президента у соціальній мережі «Twitter» та відсилання до цього посту.

Надалі автори подають результат дослідження із точною вказівкою на документи чи інші факти, що використовувалися. До аналізованої нами публікації вказано: «Відповідно до листа Міністерства оборони від 20 грудня 2018 року, будівельна готовність I-го пускового комплексу «Будівництво 11 казарм» становить 65%...» [12]. Відповідно у висновку аналітик вказав, що ця обіцянка у вказаний термін не виконана.

Подібну структуру мають і публікації зі статусом «Виконано». Наприклад, було виконано заяву «Порошенко запевнив, що в Україні буде обиратися Патріарх Помісної православної церкви». Відтак, аналітики вказали джерело, звідки узята обіцянка (офіційний сайт відомства) та навели чималий перелік фактів, що підтверджує правдивість такого судження.

Заяви, що перебувають «У процесі» реалізації загалом відрізняють трохи меншим обсягом, адже у частині матеріалу «Результат» вміщено тільки невеликий перелік дій, котрі, ймовірно, можуть привести до виконання заяви, проте на сьогодні про її цілковиту реалізацію говорити зарано. Наприклад, «Ляшко пообіцяв, що внесе до Конституції зміни щодо фермерства як основи аграрного устрою України» [6] має вказаний нами статус. У публікації наголошено, що «13 травня 2017 року народний депутат Олег Ляшко запевнив, що доб'ється внесення змін до Конституції України щодо запровадження фермерських господарств як основної форми господарювання на селі»; на підтвердження цього подано відео-інтерв'ю 12 каналу із вказівкою, що переглядати варто саме на часовому відрізку 17:55. В межах аналізу цієї заяви вказано, що «на звіт партії 3 грудня 2018 року Ляшко повідомив "революційну" новину, що тиждень тому конституційний суд підтримав зміни до конституції в яких зазначається, що основою аграрного устрою країни є фермерське господарство», тобто аналітик наголосив, що за понад рік часу депутат наблизився до реалізації даної обіцянки.

У рубриці ресурсу «Інфографіка» вміщені публікації, які містять графічне унаочнення певних досліджень журналістів цього медіа, при чому це стосується як обіцянок політиків, так й іншої тематики, що привертає увагу працівників ЗМІ (суспільно-політичне життя в Україні, політика, економіка, АТО тощо а також найбільш резонансні міжнародні новини).

Майже щомісяця журналісти підводять підсумки про те, хто за вказаний період зробив найбільшу кількість публічних заяв. Наприклад, у публікації «Хто з політиків наобіцяв більше за всіх у листопаді» [20] 2018 року вказано, що «беззаперечним лідером за кількістю обіцянок став прем'єр-міністр України Володимир Гройсман, який дав 18 нових запевнень». Також з метою пошуку найбільшої кількості обіцянок, проаналізовано заяви мерів міст, представників ВРУ, КМУ та голів ОДА. З

допомогою інфографіки подають зображення політиків із найбільшою кількістю заяв, вказують точне число обіцянок та «прикріплюють» політика до його регіону.

У правому верхньому куті сайту вміщено три кнопки «Порівняння політиків», «Політики на сайті» та «Карта АТО». Перша із них дозволяє з знайти посадовці, що найбільше зацікавлює читачів.

Кнопка «Політики на карті» дозволяє переглянути рейтинги посадовців, відповідно до областей, які вони представляють. Наприклад, у Вінницькій області вміщено рейтинги обіцянок та їх виконання міського голови, та очільників ОР і ОДА. Понад півтори сотні обіцянок дав міський голова Сергій Моргунов, проте варто додати, що тільки трохи більше 10 із них не виконано, що підкреслює не тільки вміння політика робити заяви, а ще й виконувати їх. Серед народних депутатів України, що є представниками вказаної громади, ніхто високою активністю щодо публічних заяв не відзначається.

Отже, ресурс «Слово і діло» ставить собі за мету зафіксувати та перевірити виконання обіцянок високопосадовців різних рангів, починаючи від Президента України і завершуючи очільниками місцевих рад. З допомогою інфографіки журналісти подають рейтинги відповідальності посадовців, враховуючи статус виконання публічних заяв.

2.2 «StopFake» як волонтерський проект спростування фейків

Актуальним і гострим питанням у новітній журналістиці є правдивість інформації у таких глобальних інтернет-ресурсах, як соціальні мережі. Масштабність проблеми ще більше зумовлена такими процесами, як розширення впливу соціальних мереж від місця для обговорення певних явищ до платформи продукування інформаційних приводів для журналістських матеріалів, причому не лише інтернет-видань, а й

телебачення та друкованих ЗМІ. Зважаючи на специфіку обраного для аналізу ресурсу зазначимо суть поняття «фейк». Це підробка, фальшивка, яка розповсюджується спеціально для того, щоб дезінформувати аудиторію.

Особливо це важливо для запобігання поширенню неправдивої інформації у зв'язку з засиллям фейкових новин. На українській платформі ця проблема стала знаково помітною у період грудня 2013 р. – липня 2014 р., коли спостерігалось відверте втручання іноземної держави (Росії) у внутрішні справи України.

Львівська дослідниця І. Мудра [52] наголошує, що на фейки як вигадку взагалі можна було б не звертати увагу, сприймати їх «як байки чи гуморески, якби такі повідомлення не були б інформаційною зброєю масового ураження проти українського народу» [52, с. 186], яку активно застосовує у війні Росія.

Основна мета фейкових повідомлень як інструменту інформаційної війни – це «посіяти сумніви і переконати аудиторію у правдивості поданої інформації» [28]. А завдання: дезінформувати аудиторію; пропагувати власне бачення, політику чи позицію; викликати агресію; похитнути позицію індивідуума і заставити його засумніватися; посіяти паніку; змінити усталену думку в аудиторії; спонукати по певної дії; активувати увагу і зацікавити аудиторію; переконати аудиторію за допомогою вигаданих фактів; залякування аудиторії [28] тощо.

Тому І. Мудра пропонує таке доцільне в контексті журналістики визначення фейку: «Фейк – це спеціально створена новина, подія чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує певну людину чи групу осіб в очах аудиторії» [52, с. 187].

Саме боротьба із рейковою інформацією з допомогою перевірки фактів лягла в основу роботи журналістів ресурсу «StopFake».

StopFake – це волонтерський інтернет-проект, створений для викриття неправдивої інформації про Україну та інші держави. Сайт Stopfake.org з'явився 2 березня 2014 року [83]. Автором ідеї була Ольга Юркова. Його засновниками стали викладачі, студенти, та випускники «Могилянської школи журналістики» (НаУКМА) та програми для журналістів і редакторів «Digital Future of Journalism». Згодом до проекту стали доєднуватись інші журналісти, а також маркетологи, програмісти, перекладачі.

З моменту заснування проект існував як волонтерський, пізніше до підтримки роботи було залучено краудфандинг, таким чином, читачі самі змогли заохочувати редакцію видання. 2015 року до підтримки приєдналися Міжнародний фонд «Відродження», «Національний фонд в підтримку демократії», Міністерство іноземних справ Чеської республіки, Посольство Великої Британії в Україні, а також фонд Сігрід Раузінг.

«Автори проекту вважають за необхідне боротися з фальшивими матеріалами в Інтернеті, адже багато хто вже не вірить телебаченню і звертається для ознайомлення з новинами до мережі, сподіваючись на об'єктивність» [51, с. 242].

На зазначеному сайті публікують матеріали конкретних ЗМІ з поясненнями, які ознаки певного відео/статті дали підстави спростувати інформацію. Крім цього, «до проекту було залучено журналістів, маркетологів, програмістів, перекладачів та інших волонтерів, які допомагають перевіряти, редагувати, перекладати і поширювати інформацію у соцмережах та мас-медіа» [51, с. 242].

Сайт ресурсу оформлений із використанням чорного та червоно кольорів. Назва сайту подана чорними великими літерами, а з допомогою червоної літери перекреслено слово «Fake», що вдало підкреслює специфіку ресурсу.

Рубрикація мережевого ЗМІ складається лише з 4 рубрик, а саме: «Головна», «Окремий погляд», «Подкаст», «Газета». Варто наголосити, що іншої тематики журналісти чи випускові редактори не зачіпають,

зосереджуючи свою увагу суто на перевірці публікацій, що потрапляє до широкого кола читачів переважно через ЗМІ.

Журналісти та редактори ресурсу у середньому щомісяця на сайті оприлюднюють від 50 до 100 публікацій, де демонструють результати перевірок матеріалів на достовірність фактів.

У більшості публікацій журналісти спростовують фейкову російську пропаганду щодо України. До прикладу, у квітні 2018 року в межах матеріалу «Фейк: в Україні розгул антисемітизму» журналісти спілкувалися із знавцями прав національних меншин, аби спростувати вказану заяву, а саме інформацію про те, що *«Российские и пророссийские СМИ –,, и другие – распространили новость о том, что Украина за последний год стала лидером по антисемитизму на постсоветском пространстве. Источником такой информации якобы послужил ежегодный отчет Министерства по делам диаспоры Израиля «Антисемитизм в 2017 году» [17].*

З'ясовуючи особливості представлених даних, журналісти звернулися до очільника Групи моніторингу прав національних меншин В'ячеслава Лихачова, який, зокрема, зазначив: *«В докладе содержится стандартная риторика для многих подобных документов, написанных со стереотипных антиукраинских позиций и не учитывающих реального исторического и политического контекста» [17].*

Таким чином, ми бачимо, що з метою спростування вигаданих чи перекручених тверджень журналісти вдаються зокрема до консультацій в осіб, що компетентні у потрібній тематиці.

Варто наголосити, що сталого вигляду публікації не мають, проте умовно їх можна поділити на дві частини: вказівку інформації, заяви, повідомлення із посиланням на джерела, що журналіст обрав для дослідження, та результати аналітичних роздумів, перевірки офіційних документів, взяття коментарів у повноважених осіб тощо. Наприклад, у інформаційним приводом до підготовки публікації *«Фейк: Порошенко запропонував позбавляти кримчан українського громадянства» [19]* стала

заява про те, що Президент України нібито збирається позбавляти українського громадянства всіх кримчан, які через анексію півострова змушені були взяти російський паспорт. Така інформація, як наголошують журналісти, «отримала великий резонанс у кримських і російських пропагандистських ЗМІ. Її розтиражували ТАСС, РИА Новости, Украина ру, RT.com, Lenta.ru» [19]. Як підтвердження цього подано скріни низки публікацій із вказаних ресурсів, де йдеться про цю псевдо-заяву.

Намагаючись спростувати правдивість такої інформації журналіст проаналізував документи, що власне і стали об'єктом викривлення для російських медіа. З допомогою цитат із документів та відсилань на ці матеріали в офіційних джерелах, автор публікації дійшов висновку: «Те, що російські ЗМІ назвали як підставу для втрати громадянства України, насправді виступає гарантією прав кримчан як громадян України» [19]. Попри те, що поставлена мета досягнута, у публікації також було вказано й низку закликів посадовців і не тільки про те, аби представники ЗМІ та громадяни різних країн активніше читали проекти та не викривлювали поданих даних.

Загалом журналістів видання цікавлять різноманітні псевдо публікації про події в Криму, на Донбасі та в інших частинах України. Наприклад, протягом січня 2017 року було спростовано низку фейкових матеріалів, зокрема такі: «Фейк: Русский язык в Украине находится в наихудшем положении», «Кремлевские мифы о Крыме: угрозы для Украины», «СПИД с Донбасса атакует, а в Киеве закрывают русскоязычные школы – SFN #194», «Фейк: в Киеве не осталось ни одной русскоязычной школы», «Фейк: Украина признала, что импорт газа из России выгоден», «Фейк: Закон о деокупации Донбасса позволяет ВСУ убивать и грабить без суда и следствия», «Фейк: Украинские военные обстреляли пассажирский автобус на Донбассе» і інші.

Також журналісти пильнують резонансні світові новини, видозмінені через призму бачення російської пропаганди. Такої тематики стосуються, до прикладу публікації за березень 2018 року : «Журналистов «России-1» и «Звезды» не пустили в Молдову», «Игорь Яковенко: Как Соловьев стал жертвой насилия», «Александр Генис: Застолье с Трампом» тощо.

Привертає увагу матеріал «Журналистов «России-1» и «Звезды» не пустили в Молдову» [5], на початку якого сказано: *«Материалы в рубрике «Контекст» не являются фейками. Мы публикуем их, чтобы сообщать вам о событиях и тенденциях информационной войны, проводимой руководством России»* [Журнал]. Як з'ясували журналісти, інформація подана правдиво, проте занадто вирвана із контексту (тобто спотворена), що теж часто використовують у сучасних інформаційних війнах. *«В пресс-службе пограничной полиции Молдовы утверждают, что на территорию страны не были допущены десять российских граждан. Представители делегации не смогли предоставить документы, подтверждающие цель поездки»* [5], – йдеться в поясненні ситуації українськими журналістами.

Бачимо, що завдання теперішніх ресурсів для перевірки фейковості фактів спростовувати не тільки неправдиву інформацію, а й пояснювати ті моменти, які свідомо були упущені або перекручені у сучасних проросійських ЗМІ.

Безумовно, що російська пропаганда зачіпляє насамперед ті теми, що актуальні для пересічних українців. До прикладу – вартість газу. На початку березня поточного року працівники аналізованого нами ресурсу спростувала інформацію «Фейк: Европейский газ обошелся Украине в четыре раза дороже российского», яка була оприлюднена на сайті «Ukraina.ru». Для перевірки цієї інформації, фахівці вдалися до математичних підрахунків, а свої думки аргументували навіть з допомогою скріншотів діаграми та скріншотів коментарів фахівців із соціальних мереж.

Отже, працівники ресурсу вдаються до різноманітних засобів, аби визначити фейковість поданої інформації.

Підсумовуючи вищесказане, варто додати, що лівова частка зусиль працівників ресурсу спрямована на доведення фейковості новин російських ресурсів. Публікації з українських ЗМІ іншої тематики об'єктом аналізу стають рідко.

2.3. «Vox-Check» як фактчекінговий проект аналітичної платформи «VoxUkraine»

«VoxUkraine» (на базі якої працює згаданий нами ресурс «VoxCheck») – незалежна аналітична платформа, заснована після Революції гідності у 2014 році групою висококваліфікованих економістів та юристів, які працюють в Україні і за кордоном [84]. Біля витоків ініціативи стоять випускники Київської школи економіки. Основною метою VoxUkraine, за їх словами, є діяльність, що спрямована на розвиток економічної дискусії та надання якісної аналітики економічних та інших найважливіших процесів в Україні.

VoxUkraine працює за принципом відкритого блогу – будь-хто може написати статтю економічного характеру. Якщо вона пройде процес рев'ю (два незалежних редактори перевіряють якість матеріалу), то буде опублікована.

Редакційну колегію очолюють: Борис Давиденко (головний редактор, CEO), Наталя Шаповал (керуючий редактор, член Редколегії), Володимир Кадигроб (радник зі стратегічних комунікацій), Роман Басалига (операційний директор), Дмитро Остапчук (редактор DataVox) тощо.

«VoxUkraine» використовує науковий метод аналізу для незаангажованого вивчення найважливіших економічних і політичних процесів та рішень в Україні. Серед ключових проектів команди Vox:

- індекс iMoRe – єдиний економічний індикатор темпу економічних реформ; рейтинг ефективності міністерств;

- DataVox вивчає діяльність Верховної Ради і депутатів за допомогою математичних методів і BigData; проект VoxUkraine розвиває перший фактчекінговий проект в Україні
- VoxCheck, який викриває брехню та маніпуляції в заявах політиків [84].

Детальніше зупинимося на роботі останнього. VoxCheck – це факт-чек проект VoxUkraine, започаткований в січні 2016 року, доступний за відсиланням <https://voxukraine.org>. Протягом останніх кількох років він опублікував кілька сотень фактчек-матеріалів, перевірів чимало цитат від топових українських політиків і не тільки, організував конференцію з фактчеку «Сила слова. Відповідальність медіа та виклики-2017» та реалізував щотижневий моніторинг топ-політиків України – проект VoxCheck Impact-17.

Варто наголосити, що проект концентрується на перевірці високопосадовців та опозиційних політиків. Серед найчастіше згадуваних проектом політиків – Петро Порошенко, Юлія Тимошенко, Володимир Гройсман, Арсеній Яценюк, Олександр Вілкул, Вадим Рабінович та інші.

Щодо редакційної колегії, то над проектом працюють 5 аналітиків, 20 волонтерів та кілька членів редакційної колегії, які є фаховими економістами та задіяні в роботах аналітичних центрів [84].

Для аналізу обрано вибірккові матеріали за 2017–2018 роки. Варто також додати, що у грудні 2017 року VoxUkraine разом з журналом «Новое время» випустили хіт-парад політичних брехунів. Фактчекери проаналізували цитати топ-20 українських політиків та склали рейтинг тих, хто найчастіше каже неправду. Лідерами з неправдивості виявились Юлія Тимошенко, Вадим Рабінович та Юрій Бойко.

Ресурс оформлений у чорно-синій кольоровій гамі. Загалом налічується невелика кількість рубрик, а саме: «Теми +», «Автори», «Фокус»,

«Проекти», «Про нас». Коротко вкажемо на специфіку тих рубрик, що містять актуальну в контексті нашого дослідження інформацію.

Перша рубрика «Теми +» дозволяє обрати тематику публікацій, з якими читач хоче ознайомитися. Загалом перелік не надто великий, проте включає найбільш актуальні, на наш погляд, сектори: економіка, реформи, держава, суспільство, геополітика, vox. Бачимо, що теми культури, освіти, спорту тощо окремо не виділено, також відсутній сектор іноземних новин.

Публікації перелічених тем, крім останньої, не стосуються безпосередньо перевірки фактів, що розширює тематику ресурсу та дозволяє йому конкурувати із іншими суспільно-політичними медіа у інформаційній та аналітичній сферах.

Лише публікації підрубрики «Vox» безпосередньо стосуються перевірки фактів, новин у галузі фактчекінгу, кадрових змін в межах цього сегменту ресурсу. Розглянемо детальніше кілька публікацій. Варто наголосити, що багато публікацій стосуються саме кадрових моментів, інформаційної діяльності ресурсу (підписання угод, розширення тематики). Наприклад у 2018 році було оприлюднено матеріали «Сергій Плохій приєднався до Наглядової ради VoxUkraine», «VoxUkraine шукає в команду комунікаційника», «У складі керівних органів VoxUkraine відбулися зміни» та багато інших.

Щодо новин у сфері фактчекінгу привертає увагу, наприклад, матеріал Ольги Рибак ««Політичні ідеології померли», але «Зарано ховати ідеології». Переказ дискусії другого VoxClub» [13], де йдеться про результати другої зустрічі VoxClub «Яка політична ідеологія у майбутнього президента країни». Авторка вказала на основні моменти зустрічі-дискусії, де було представлено результати дослідження про ідеології українських політиків та обговорено сучасний стан та роль ідеологій в українській політиці. Недоліком публікації є те, що зустріч 7 грудня, а публікація з'явилася на

сайті тільки 19 грудня. Вважаємо, що журналістам варто швидше готувати матеріали до публікації.

Щодо запізнілості публікацій, то варто вказати, що таке явище часто трапляється в межах ресурсу. Навіть річний звіт за 2017 рік [20] було оприлюднено тільки у квітні наступного року, притому що традиційно такі матеріали журналісти та інші працівники установ подають у січні-лютому.

У рубриці «Автори» читачі мають змогу переглянути усіх осіб, що причетні до авторства публікацій «VoxUkraine» в алфавітному порядку та, перейшовши за гіпер-відсиланням, прочитати їх матеріали.

Рубрика «Фокус» містить кілька тем-підрубрик, що найбільше привертають увагу редакційну колегію ресурсу. Йдеться саме про такі українські проблеми, як міграція, інфляція, приватизація, фейсбук-революція, «популізм: проблема №1?», ВВП України: статистичні ігри, інфраструктура. Варто наголосити, що не до кожної із вказаної теми налічується достатня кількість публікацій, «Інфраструктура» та «Міграція» містять тільки по декілька публікацій, що не дозволяє цілком розкрити специфіку обраної фахівцями теми.

Матеріали рубрики «Проекти» розповідають про специфіку роботи фахівців ресурсу: запропоновано рейтинги уряду, перелічено сфери роботи VoxUkraine також подана коротка інформації про школу журналістики.

Перевірки на достовірність тверджень відбуваються за принципом рецензування. Спочатку аналітики та волонтери моніторять всі виступи, заяви та дописи політиків і вибирають з них висловлювання, які можна перевірити. Потім вони, користуючись відкритими джерелами, аналізують їх та пишуть перевірку. Члени редакційної колегії вичитують перевірки та залишають свої зауваження, після чого аналітики враховують ці зауваження та пишуть остаточну перевірку.

У межах ресурсу перевіряють на достовірність заяви, думки та твердження представників найвищих ешелонів влади. Тому низка публікацій

стосуються правдивість заяв і думок президента Петра Порошенка, наприклад на основі тверджень, поданих на публічних виступах: «Мало правди. Фактчек прес-конференції Петра Порошенка» 2017 року [7]. Журналісти розібрали відповіді президента України на складові та проаналізували їх правдивість. Відтак, цитати обрані для аналізу обрамлені зеленою або червоною рамкою із вказівкою «Правда», «Брехня». Брехнею позначене, наприклад, таке твердження президента: *«Гуманітарна катастрофа 2014 року, коли ми мали 15% падіння ВВП – це було тоді, коли я обрався. Коли ми мали 14% дефіциту держбюджету, відсутність армії, 50% інфляції, 0 або менше 5 млрд золотовалютних резервів»*. Як спростування наведено чималий перелік аргументів із гіпервідсиланнями до відповідних документів (підкреслюємо):

1. *ВВП впав на 15,8% відсотків за , у 2014 році падіння було 6,6%;*
2. *Мабуть, Порошенко має на увазі широкий дефіцит бюджету України – тобто дефіцит держави разом з фінансовою підтримкою Нафтогазу та рекапіталізацією банків. 2014 року такий дефіцит ;*
3. *Інфляція у 2014 році – . Близькою до показника, який назвав Президент, вона була у 2015 році – ;*
4. *Казначейський рахунок мав найнижчі показники у лютому 2014 (дивіться нашу статтю)*
5. *У 2014 році не опускались нижче \$7,5 млрд та майже весь рік були більше \$15 млрд. Найнижчий рівень був в лютому 2015 року – \$5,6 млрд.*

До прикладу, натиснувши на гіпервідсилання у першому пункті, читачі перейдуть на графіки ВВП сайту «International Monetary Fund», на основі чого журналісти і зробили відповідні підрахунки. У такий спосіб фахівці змогли подати дослідження доступною для пересічного читача мовою і надати можливість переглянути джерела, що були використані для підтвердження або спростування тверджень очільника країни.

У 2018 року налічується уже 5 статусів результату перевірки висловлювань політиків та високопосадовців: «правда», «неправда», «перебільшення», «маніпуляція», «без вердикту». Кожне із них має свій колір, наприклад, правда позначена зеленим, неправда – червоним і так далі. Тобто, бачимо, що ресурс розвивається та вдосконалює механізм своєї роботи.

Ще одним прикладом аналізу висловлювань президента може бути публікація «(Не)останнє послання Петра Порошенка. VoxCheck звернення президента до Верховної Ради» [8], де наголошено, що Послання президента до парламенту цього року більше нагадувало передвиборчу промову, ніж щорічне програмне звернення до Верховної Ради. Найважливіші твердження аналітики розібрали, аби з'ясувати їх правдивість. Наприклад, статусом «перебільшення» відмічено цитату: *«Ми з вами створили армію, яка звільнила 2/3 територій Донбасу, які були окуповані навесні 2014-го року»* [8], після чого вміщено аргументацію на основі раніше оприлюднених даних та досліджень незалежних та урядових установ та висновок: *«контрольована терористами в Донецькій та Луганській областях, зменшилася з приблизно 39,8 тис. кв. км до 17,3 тис. кв. км., тобто не більше ніж на 57%»*.

Варто наголосити, що часто фахівці ресурсу аналізують і заяви депутатів та очільників різноманітних представництв та відомств. Особливо привертають увагу точки зору уже відомих на політичній арені діячів, як-ось прем'єр Володимир Гройсман, лідер ВО «Свобода» Олег Тягнибок, лідер «Громадянської позиції» Анатолій Гриценко, лідер «Самопоміч» та мер Львова Андрій Садовий, Вадим Рабінович (партія «За життя»), Юлія Тимошенко («Батьківщини») та Юрій Бойко («Опоблок»).

Наприклад, фахівці проаналізували програму Юлії Тимошенко у публікації «Новий курс. Фактчек економічної та безпекової програм Юлії Тимошенко» [9], де запропоновано читачам фактчек висловлювань Юлії Тимошенко під час презентації економічного та безпекового курсів. У ліді

публікації наголошено, що «Лідерка Батьківщини говорила неправду про економіку та висловлювалась правдиво на безпекові питання», хоча в межах самого матеріалу наведені як правдиві, так і неправдиві цитати, відтак в аналітиків немає підстав виключно таким чином висловлюватися про діячку.

Так, правдою у вказаній публікації відмічено таке твердження «За рейтингом Всесвітнього економічного форуму – це рейтинг глобальної конкурентоспроможності – зі 137 країн світу ми за боротьбу за таланти свої власні знаходимось на 129 місці, потрапляємо в десятку найгірших країн світу». Фахівці розширили перелік питань, який виносився для аналізу в згаданому рейтингові «Global Competitiveness Index 2017-2018» та вказали, що в аспекті «за боротьбу за таланти» Україна таки перебуває на вказаному місці. Узагалі варто наголосити, що проект VoxCheck критикують за лояльність до влади та антипатію до опозиції [68].

Привертають увагу і сукупні аналізи висловлювань українських політиків за певний час або із певної тематики. Як ось матеріал «Спіймали на слові: Порошенко та Гройсман втратили статус правдорубів» [16], де йдеться про результати фактчекінгу у третій декаді 2018 року, яка принесла несподівані результати: «за перші півроку 2018 місця політиків у Рейтингу маніпуляторів та брехунів VoxCheck майже не змінювалися, то з третього кварталу почалися суттєві зміни у їхній риторичі» [16]. Колектив авторів наголосив, що Колишні «правдо руби» Володимир Гройсман та Петро Порошенко скотилися з перших місць рейтингу в середину, натомість його очолили такі політики, як Олег Тягнибок, Анатолій Гриценко та Андрій Садовий. У той же час було наголошено, що «трійка маніпуляторів та брехунів залишилася незмінною: Вадим Рабінович (партія « За життя »), Юлія Тимошенко (« Батьківщини ») та Юрій Бойко (« Опоблок »)» [16].

У цій публікації також наголошено, що від початку року було перевірено 1796 заяв, найчастіше це заяви Вадима Рабіновича (387 тверджень), Олега Ляшка (278) та Петра Порошенка (217), у той час, як інші

політики не постійно були присутні у медіа. З допомогою інфографіки (див. Додаток В.) читачі можуть наочно переконатися, на скільки правдиві твердження посадовців. Як приклад, Володимир Гройсман протягом першого кварталу сказав лише 22 % правди від загальної кількості суджень, у другому кварталі цей показник піднявся до 31, а у третьому – сягнув 50%.

У той же час аналітики наголосили, що в деяких потенційних політиків напрочуд мало заяв із реальними фактами та цифрами: «А от у Святослава Вакарчука та Володимира Зеленського ми, як завжди, майже не знайшли що перевіряти: вони або постять фотографії із невеликими підписами (часто це зустрічається у Зеленського) або ж пишуть без жодного фактажу чи політичних тезисів» [16].

Зважаючи на те, що фактчекінг в Україні сфера порівно нова й аналізований нами проект було створено тільки 2016 року, час від часу фахівці перевіряють твердження колишніх політиків. До прикладу, у вересні 2018 року було оприлюднено результат перевірки тверджень теперішнього інтерв'ю із третім президентом України Віктором Ющенком [15]. Аналітик С. Сліпченко перевірила 12 тверджень із інтерв'ю, правдою з яких позначені тільки 3 факти. Крім суто перевірки фактів, у матеріали наявна і емоційне узагальнення інтерв'ю аналітиком: «Роки свого правління Ющенко згадує з гордістю. Мовляв, і економіка зростала швидше за всіх у Європі, і мільйони робочих місць створили, і золотовалютні резерви наростили» [15].

Крім заяв політиків, фахівці перевіряють й інші твердження, що стосуються суспільного чи економічного життя в Україні, наприклад: «Чи правда, що в Україні залишилось 24 млн людей? VoxCheck» [19]. У матеріалі йдеться: політики, експерти та блогери часто стверджують, що населення України скоротилось майже вдвічі та наводять розрахунки за обсягом споживання хліба. Фахівець ресурсу наголосила, хто оперував такими цифрами, вказана також на першоджерело інформації: «Першоджерело цих даних – розрахунки Лариси Шеслер, голови «Союза политэмигрантов и

политзаключенных Украины» у Москві». Навівши низку підрахунків, які лягли в основу думок Лариси Шеслер, було доведено, що метод розрахунку населення за обсягом споживання хліба є недостовірним. Крім цього, було наголошено, що за даними Держстату, в Україні проживає 42 млн людей, а наступний перепис населення заплановано на 2020 рік.

Отже, можемо зауважити, що протягом 2017-2018 років фахівці проекту «Vox-Check» аналітичної платформи «VoxUkraine» вдосконалили роботу, стали оперувати більшою кількістю даних, збільшили вердикти перевірки інформації, позначаючи не тільки правду або брехню, а й маніпуляцію та відверті перебільшення політиків.

2.4. «Checkregion-ua.info» як фактчекінговий ресурс регіонального значення

Ресурс «Checkregion-ua.info» спеціалізується на аналізі тверджень політиків, публічних осіб тощо із різних міст України. Щоправда, кількість матеріалів, що публікуються протягом місяця, значно менша, ніж у попередніх аналізованих нами сайтів.

Сайт checkregion-ua.info був створений 2016 року у рамках проекту «Посилення громадського контролю в регіонах України», який реалізує чеська громадська організація Асоціація з міжнародних питань (АМО) спільно із українськими партнерами за підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки.

Ця платформа дає можливість журналістам із чотирнадцяти регіонів України навчитися використовувати метод фактчекінгу у своїй журналістській діяльності, адже цей метод активно використовується у світовій практиці для суспільного контролю офіційних заяв політиків, представників влади регіонального рівня, місцевого самоврядування.

Фахівці ресурсу також систематично проводять публічні обговорення та семінари із актуальних проблем перевірки фактів, покращення відкритості політичної влади тощо. Наприклад, у 2018 році у рамках проекту «Посилення громадського контролю в регіонах України II» було проведено 3 дводенні семінари «Фактчек як методика протидії маніпуляціям та фейкам. Методика впровадження в навчання» для викладачів факультетів та кафедр журналістики та 45 семінарів для студентів-журналістів [73, с. 150]. На цих семінарах студентів ознайомили із методом фактчекінгу та розповіли, як його використовувати при створенні журналістських матеріалів.

Сайт ресурсу оформлений із використанням чорного, жовтого та білого кольорів. Рубрикація, що розміщена у правій верхній частині, містить такі пункти: «Головна», «Область», «Тема», «Конкурс», «Про проект», «Контакт». Варто вказати, що підручники основних рубрик розроблені доволі продумано. Так, рубрика «Тема» вміщує усі актуальні питання суспільного, політичного, економічного та культурного життя України. Але публікацій у цих темах напрочуд мало.

Загалом було зауважено деградацію публікацій ресурсу протягом 2017–2018 років. Якщо 2017 року «Checkregion-ua.info» являв собою платформу перевірки тверджень високопосадовців із різних регіонів (хоча б у невеликій кількості), то уже в 2018 році ресурс зменшував масштаби своєї роботи, концентруючи увагу на звітах та замітках щодо проведення фактчекінгових тренінгів у навчальних закладах країни та різноманітних круглих столів на політичні теми.

Проаналізуємо специфіку публікацій та їх типову структуру. У заголовках публікації фахівці, що проводили аналіз, найчастіше зазначають правдивість, напівправдивість або фейковість оприлюднених відомостей. Наприклад: «Заступниця начальника УОЗ Надія Лисенко сказала неправду щодо розгорнутої мережі паліативної допомоги у Сумах», «Дані у заяві Галини Литвин про проекти історико-культурної спадщини не відповідають

дійсності», «Алла Лоба сказала правду щодо змін у пенсійній реформі», «Депутат Вінницької міськради викривила дані про відсоток жінок на керівних посадах у Польщі» тощо.

Проаналізуємо матеріал, що стосується Одеської області – «Одесские чиновники не могут найти «крайних», чтобы обосновать очередное повышение проезда в маршрутках» [2], який був оприлюднений у липні 2017 року. Автори чітко вказали яке твердження будуть аналізувати і коли воно озвучене: *«Директор научно-производственного центра «Экономинформ» Георгий Хаскин на пресс-конференции 8 июня, рассказывая о необходимости повышения проезда в одесских маршрутках с 5 до 6 гривен, сообщил, что «расчеты выполнены по каждому маршруту и в настоящее время уже переданы в департамент экономического развития» (видео с 07:21 минуты)»* [2].

У ході проведення дослідження (а саме був надісланий офіційний запит журналіста директору департаменту економічного розвитку Одеської міськради Сергію Тетюхину) з'ясувалося, що відомство узагалі немає в своєму розпорядженні розрахунків від підприємств-перевізників, на які спирався економіст.

Журналіст також зауважив, що *«за всю историю повышения тарифов на проезд в одесских маршрутках горожане ни разу не были ознакомлены с такими расчетами, в то время как чиновники и сотрудники НПЦ «Экономинформ» каждый раз сообщают о подорожании топлива и горюче-смазочных материалов, не указывая при этом конкретных цифр и показателей»* [2].

Ілюстративним матеріалом, як правило, є фото особи істинність тверджень яких доводиться. Було звернено увагу, що до публікацій, де вдалося встановити правдивість фактів та заяв публічної особи вміщено приємне ввічливе фото, а де підтвердилася брехня – навпаки фото із хитрим виразом обличчя особи, про яку йшлося (див. Додаток Б).

Бачимо, що усі аналізовані нами ресурси дотримуються такого плану побудови публікацій:

1. Вступна частина. На початку матеріалу вказують ім'я особи, яка перевіряється; її посаду; де саме були здобуті ці твердження (телеканал, телебачення, сайт тощо).

2. Твердження, що перевіряються, подаються у вигляді цитат.

3. Вердикт.

4. Аргументація. В аргументації наводять докази на користь вердикту. Обов'язковим є активне посилання на аргумент (сайт відомства, стаття закону тощо). Аргументом також може бути твердження експерта у тій чи іншій сфері, офіційний запит у відповідну держструктур тощо.

2018 року ресурс змінив масштаби своєї діяльності. На сьогодні Фактчек-матеріали, які опубліковані на сайті Checkregion-ua.info, – це переважно конкурсні роботи студентів. Зважаючи на те, що конкурси та їх підсумки ресурс проводить далеко не щодня, говорити про систематичність публікацій та актуальність їх публікації складно.

Щодо актуальності, то вдалим прикладом буде публікація «Голова Запорізької обласної державної адміністрації Костянтин Бриль сказав правду про ріст середнього розміру заробітної плати, але допустив фактологічну помилку щодо фонду оплати праці» [Голова], що оприлюднена на сайті наприкінці вересня 2018 року, у якій йдеться про результати перевірки тверджень голови Запорізької обласної державної адміністрації Костянтина Бриля від 23 травня цього ж року. Відтак, вважаємо, що 4 місяці – це занадто багато для перевірки фактів, що вказані високопосадовцем.

Щодо структури публікації, то 2018 року вони набула іншого вигляду. Наприклад, матеріал Ніни Новікової «Сумський голова Олександр Лисенко заявив, що з лютого 2018 року школярі та студенти будуть користуватися комунальним транспортом з 50% знижкою» [Новіко] починається із вказівки інтерв'ю чи виступу посадовця, з яких узяті певні твердження. Обов'язково

додається гіпервідсилання на аналізовані матеріали: «Після засідання мер міста Олександр Лисенко записав відеозвіт про засідання (<https://www.youtube.com/watch?v=E4GTW4XfUTM>), у якому зробив кілька заяв» [10]. Після цього подана дослівна цитата мера, яку ідентифікують як «Теза», наприклад «Що стосується студентів, ми також прийняли рішення, що без зайвого оформлення проїзних квитків для студентів була встановлена пільга 50%, для всіх студентів». У «Доказах та аргументах» коротко вказана відсилання на документ, який спростовує або підтверджує заяву посадовця. В аналізованій публікації авторка відсилається на роз'яснення від 07.02.18, викладене на офіційному сайті міськради, звідки вдається зробити висновок, знижки 50% для студентів немає на автобусні перевезення та низку іншого. Останньою частиною є «Вердикт», який має три різновиди: «Правда», «Брехня» та «Маніпуляція». Загального підсумку аналізована публікація не містить.

Як ми уже наголошували, низка публікацій ресурсу стосується заходів, що проводять фахівці на чолі із відомим аналітиком у сфері фактчекінгу Олександром Гороховським. Проте публікації, написані на основі проведення заходів, розміщують на сайті напрочуд пізно. Наприклад, конференція проекту «Посилення громадського контролю у регіонах України II» відбулася 7 грудня 2018 року, а замітка про неї було оприлюднено тільки 20 грудня. У матеріалі подано імена переможців конкурсу та перераховано осіб, що взяли участь у конференції: Олександр Гороховський, керівник проекту «БезБрехні», Ірина Штогрин, редактор інформаційних програм Радіо «Свобода», редактор спецпроектів Радіо «Свобода» тощо. Вважаємо за потрібне про такі події готувати розлогі звіти, де вміщати цікаві й актуальні судження медіапрацівників відомих українських ЗМІ щодо обраних тем розмови.

Отже, в Україні поки немає спеціалізованого регіонального ресурсу, щоб перевіряв твердження посадовців на істинність. З іншого боку

фактчекінг вимагає від журналіста пошуку різноманітних джерел та способів перевірки інформації, вміння підсумувати аналітичну інформацію іноземних джерел, здатність відшукати фахівця потрібної сфери, який би міг прокоментувати те чи інше явище і так далі. Щодо ресурсу «Checkregion.ua.info», то протягом аналізованого періоду відчутний регрес як з точки зору кількості публікацій, так і щодо їх якості.

Висновки до розділу

Портал «Слово і Діло» – це перший фактчек-ЗМІ в Україні, що засновано 2008 року. Його працівники обирають осіб для відстеження їх публічних заяв, фіксують корнеті заяви, з'ясовують статус виконання або зараховують обіцянку до архівної, якщо умови для її виконання фізично не настали. Разом із тим на його сторінках щоденно з'являються найважливіші новини України і світу, коментарі, авторські публікації, інфографіка тощо, що дозволяє йому конкурувати із українськими суспільно-політичним ЗМІ.

Меню сайту складається із таких рубрик, як «Новини», «Обіцянки», «Політики», «Інфографіка», «Відео». Фактчекінгові матеріали, як правило, вміщені у рубриках «Обіцянки» та «Політики». Продумана доволі вдале розшарування політиків, залежно від місця їхньої праці. Також прізвища посортовані за рейтингом, відповідно до кількості даних обіцянок.

«StopFake» ми розглядали як волонтерський проект спростування шейків, який засновано 2014 року. Аби спростувати неправдиву інформацію, що поширюють в українському просторі, фахівці звертаються до різноманітних способів, зокрема беруть коментарі в осіб, що компетентні у потрібній тематиці, шукають першоджерела, звідки було запозичено твердження чи цифри, аналізують офіційні документи тощо.

Подекуди фактчекінгу присвячені не цілі ЗМІ, а лише їх окремі проекти. Так, проект «VoxCheck» функціонує на базі «VoxUkraine» –

незалежної аналітичної платформи, заснованої 2014 році економістами та юристами. Вдалося зауважити суттєвий прогрес з тематиці, кількості публікацій, різноманітні вердиктів перевірки протягом 2017–2018 років.

Єдиним спеціалізованим медіа, що позиціонує себе як суто ресурс перевірки правдивості свідчень політиків регіонального рівня є «Checkregion-ua.info». Проте, якщо протягом 2017 року ми зафіксували не надто велику кількість публікацій із перевіркою фактів, то 2018 року цей ресурс було узагалі перетворено на такий, що містить переважно студентські або конкурсні роботи щодо перевірки заяв регіональних очільників адміністрацій та відділів.

ВИСНОВКИ

Журналістика ХХІ століття зазнає суттєвих змін, причинами яких слугують різноманітні фактори. Насамперед варто згадати про швидкий розвиток нових комунікативних технологій, які з'явилися із поширення Інтернету. Також до змін підштовхують читацькі запити та вподобання, що відрізняються від тих, що були характерні для реципієнтів, до прикладу, минулого століття. Насамкінець специфіка роботи журналіста змінюється і під впливом суспільно-політичних умов, в яких перебуває країна. Тому, зважаючи на великий потенціал інформації в ЗМІ як способу маніпуляції думкою споживача інформації, сьогодні перед медіапрацівниками яскраво постало завдання перевіряти здобуту від посадових та публічних осіб інформацію, піддавати сумніву факти та явища сьогодення з метою запобігання не тільки поширенню неправдивих відомостей, а й попереджуючи інформаційні війни сучасності.

Досліджуючи специфіку факту в медіанауці, ми зрозуміли, що дослідникам непросто дійти консенсусу навіть щодо розробки самого визначення цього поняття. В. Здоровега вважає, що під словом «факт» варто насамперед розуміти судження або в інший спосіб зафіксовану реальність; В. Різун – «факт – річ суб'єктивна». Г. Лазутіна наголошує на складності роботи в медіасфері із фактами, адже люди одне і теж розуміють по-різному.

Роль фактів у інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрах переоцінити складно, адже факт виступає першоосновою будь-якого журналістського повідомлення, проте у кожному жанрі фактичний матеріал займає відмінне місце. Головна мета інформаційних жанрів – інформувати читача про те, що відбулося (відбувається, буде відбуватися), та називати, не коментуючи, факти з реального життя. Аналітичний рівень відображення передбачає проникнення журналістом у сутність явища, виявлення прихованих взаємозв'язків предмета відображення тощо. У публіцистиці також аналізу піддаються

факти та явища дійсності, оперуючи якими автор намагається впливати на формування громадської думки.

Виявляючи особливості поняття «фактчекінг», було встановлено, що під ним мається на увазі перевірка фактів у документах, виступах та публікаціях на відповідність дійсності з допомогою різноманітних доступних журналісту методів. Також доцільно звернути увагу, що це поняття для української журналістики відносно нове, проте напрочуд актуальне, адже по-перше, чимало чиновників звикли видавати бажане за дійсне; по-друге, зараз відчутна постійна дія російської пропаганди у ході проведення масштабної інформаційної війни. Остання з них може бути реалізована чималою кількістю способів, пов'язаних із неправдивим поданням фактів (замовчування фактів; подання вигаданої інформації; непряме коментування; подання фактів, що не можна перевірити тощо).

На сьогодні у світі існує чимала кількість ресурсів, в межах яких перевіряють істинність тверджень та фактів, серед нових особливої уваги заслуговують, зокрема, такі: «Check4Spam», «Factmata», «Grapple Media», «FightHoax». Крім цього, на сьогодні низка фахівців працює над виробленням алгоритму перевірки не тільки текстової інформації, а й її візуальних форм. Так, достовірність зображення та відеоматеріалів можна перевірити, як встановити автора або першоджерело матеріалу; перевірити особистість, яка поширює інформацію, використовувати «перехресну перевірку розташування», де знімалося фото/відео, пошукати подібні матеріали із зображених заходів в мережі Інтернет.

Для аналізу ми обрали 4 різні за своєю специфікою ресурси, працівники яких перевіряють факти, заяви, спростовують фейки тощо: «Слово діло», «Stopfake.org», «VoxCheck», «Checkregion-ua.info».

Найстарішим в Україні є фактчекінговий проект «Слово і діло», який заснований 2008 року. Тут розроблена доволі вдала система перевірки заяв політиків та високопосадовців різних рангів. Завдяки продуманій рубрикації та системі пошуку читач може знайти будь-якого політика та переглянути

правдивість його слів. Загалом налічується 4 можливі результати перевірки: «Правда», «Брехня», «У процесі» та «Архівні» (для реалізації яких не наступили відповідні умови).

«StopFake» – це волонтерський інтернет-проект, фахівці якого у більшості публікацій спростовують фейкову російську пропаганду щодо України. З допомогою методів фактчекінгу фахівці вдаються до перевірки повідомлень, які потрапляють в український інформаційний простір: беруть коментарі у вповноважених осіб, перевіряють цифри та твердження повідомлень із першоджерелами, аналізують різноманітні документи. Від заяв політиків України ресурс абстрагується, вважаючи за потрібне боротися із впливом та наслідками інформаційної війни.

Ресурс «VoxCheck» – незалежний аналітичний проект, що функціонує на базі «VoxUkraine». Спеціалісти платформи використовують наукові метод аналізу, наводячи часто цілий перелік аргументів із гіпервідсиланнями до відповідних документів, що дозволяє пересвідчитися у брехні чиновника/публічної особи. Було зауважено, що протягом 2017-2018 років ресурс покращував свою роботу, розширюючи аналізовану тематику, збільшуючи кількість вердиктів (якщо 2017 року фахівці визначали суто правду і неправду, то 2018 року вони помічають ще й перебільшення та маніпуляцію) тощо.

Ресурс «Checkregion-ua.info» спеціалізується на аналізі тверджень політиків, публічних осіб тощо із різних міст України, щоправда 2017 року він публікував не надто велику кількість публікацій у порівнянні із попередніми виданнями. 2018 року це медіа було перетворено на платформу, де в основному повідомляється про конкурси, публічні заходи із фактчекінгової або політичної тематики та вміщуються переважно студентські факт-чек матеріали. Крім цього, було зауважено, що більшість матеріалів викладається на сайт із запізненням: якщо йдеться про інформаційні повідомлення, то із запізненням на кілька тижнів, якщо про фактчекінгові публікації, то на кілька місяців.

Загалом очевидним стає той факт, що не усі аналізовані нами платформи, незважаючи на їхнє позиціонування, напрочуд вдало перевіряють факти, заяви політків, інформаційні повідомлення чи відверті фейкові новини. Найбільш ґрунтовним можна вважати ресурс «Слово і діло», якому за понад 10 років свого існування вдалося напрацювати дієвий механізм не тільки перевірки, а й розміщення їх на сайті таким чином, аби інформація була легкою для пошуку та доступною для пересічного українця.

Натомість єдиний ресурс, що спеціалізувався на перевірці заяв чиновників місцевого рівня протягом останнього аналізованого нами року суттєво зменшив свій потенціал.

СПИСОК АНАЛІЗОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Аналізовані матеріали:

1. Баловсяк Н., Общими усилиями: обзор стартапов, которые борются с фейковым контентом [Електронний ресурс] / Н. Баловсяк // Stopfak. 2017. 10 січня. URL: <https://www.stopfake.org/obshhimi-usiliyami-obzor-startapov-kotorye-boryutsya-s-fejkovym-kontentom/>
2. Генова Е. Одесские чиновники не могут найти «крайних», чтобы обосновать очередное повышение проезда в маршрутках [Електронний ресурс] / Е. Генова // Checkregion-ua.info. 2017. 17 липня. URL:
3. Голова Запорізької обласної державної адміністрації Костянтин Бриль сказав правду про ріст середнього розміру заробітної плати, але допустив фактологічну помилку щодо фонду оплати праці // Checkregion-ua.info. 2018. 27 вересня. URL:
4. Гройсман запевнив, що в Україні підвищать мінімальну зарплату // Слово і діло. 2018. 6 серпня. URL:
5. Журналістов «России-1» и «Звезды» не пустили в Молдову [Електронний ресурс] // StopFake. 2017. 27 листопада. URL:
6. Ляшко пообіцяв, що внесе до Конституції зміни щодо фермерства як основи аграрного устрою України // Слово і діло. 2017. 13 травня URL:
7. Мало правди. Фактчек прес-конференції Петра Порошенка [Електронний ресурс] // Voxukraine. 2018. 6 березня. URL: <https://voxukraine.org/uk/malo-pravdi-faktchek-pres-konferentsiyi-petra-poroshenka/>
8. Не-останнє послання Петра Порошенка. VoxCheck звернення президента до Верховної Ради // VOX-CHECK. 2018. 18 жовтня. URL:
9. Новий курс. Фактчек економічної та безпекової програм Юлії Тимошенко / Максим Скубенко, Яр Батог, Олексій Крименюк, Світлана Сліпченко, Володимир Ланда // VOX-CHECK. 2018. 3 грудня. URL:

10. Новікова Н. Сумський голова Олександр Лисенко заявив, що з лютого 2018 року школярі та студенти будуть користуватися комунальним транспортом з 50% знижкою. / Н. Новікова // Checkregion-ua.info. 2018. 18 вересня. URL:
11. Порошенко запевнив, що в Україні буде обиратися Патріарх Помісної православної церкви // Слово і діло. 2018. 20 грудня URL:
12. Порошенко планує до кінця 2018 року відкрити військове містечко нового зразка на території полігону «Широкий лан» // Слово і діло. 2018. 26 грудня URL:
13. Рибак О. «Політичні ідеології померли», але «Зарано ховати ідеології». Переказ дискусії другого VoxClub / О. Рибак // VOX-CHECK. 2018. 18 грудня. URL: <https://voxukraine.org/uk/politichni-ideologiyi-pomerli-ale-zarano-hovati-ideologiyi-perekaz-diskusiyi/>
14. Садовий пообіцяв відкрити 1000 місць в дитячих садочках у 2019 році // Слово і діло. 2018. 25 грудня. URL:
15. Сліпченко С. З відтінком ностальгії: чи гарно Віктор Ющенко розуміється на економіці. VoxCheck / С. Сліпченко // VOX-CHECK. 2018. 6 вересня. URL:
16. Спіймали на слові: Порошенко та Гройсман втратили статус правдо рубів // VOX-CHECK. 2018. 2 листопада. URL:
17. Фейк: в Україні розгул антисемітизму [Електронний ресурс] // StopFake. 2018. 30 квітня URL: <https://www.stopfake.org/uk/golovna/20180508130256>
18. Фейк: Европейський газ обошелся Украине в четыре раза дороже российского StopFake. 2018. 8 квітня. URL:
19. Шкарпова О. Чи правда, що в Україні залишилось 24 млн людей? VoxCheck / О. Шкарпова // VOX-CHECK. 2018. 15 листопада. URL:
20. VoxUkraine Річний звіт 2017 // VOX-CHECK. 2018. 4 квітня. URL: <https://voxukraine.org/report2017/index.html>

Використана література:

21. Бабак А. Розквіт фактчекінгу у світі: огляд найцікавіших проєктів [Електронний ресурс] / А. Бабак// Mediasapiens.ua. 2017. 30 березня. URL:
22. Бобков А. К. Основы творческой деятельности журналиста: учеб. пособие. Иркутск: Иркут. ун-т. 2005. 96 с.
23. Борисенко К. Вимоги до фактичного матеріалу як до змістової основи твору [Електронний ресурс] / К. Борисенко // Наукові конференції URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1264>
24. Борисов О. О. Листи до редакції у британському та українському електронному публіцистичному медіасередовищі [Електронний ресурс] / О. О. Борисов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 53. – С. 32-34. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_53_14
25. Ворошилов В.В. Журналистика. Базовый курс [Текст]: учебник. 5-е изд / В.В. Ворошилов. СПб.: Издательство Михайлова, 2004. 704 с
26. Генік В. Апофеоз нашого правосуддя [Текст] / В. Генік // Чорноморські новини. 2017. – №87. С. 4
27. Генік В. Семен Глузман «Нас навчили не пам'ятати» [Текст] / В. Генік // Чорноморські новини. 2017. 117. С. 4
28. Герасименко Р. Факт-чекінг для журналіста: соцмережі та „вкиди» як перевірка на професій- ність [Електронний ресурс] / Руслан Герасименко // еґо Європейська журналістська обсервато-рія. URL:
29. Голішевська А. Перевірка фактів як буденний журналістський ритуал / А. Голішевська // Медіакритика. 2016. 18 жовтня. URL: <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/perevirka-faktiv-yak-budennyu-zhurnalistskyu-rytual.html>
30. Горохов В. М. Закономерности публицистического творчества / В. М. Горохов. М. : Мысль, 1975. 256 с.

31. Гороховський О. М. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник / О. М. Гороховський. Дніпро: ЛІРА, 2017. 133 с.
32. Дергач Д. В. Лінгвостилістика нових інформаційних жанрів у сучасних мас-медіа / Д. В. Дергач // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2015. – Вип. 30. – С. 45-53
33. Ейсмунт Вікторія Інструменти фактчекінгу: як професійно відрізнити брехню від правди [Електронний ресурс] / В. Ейсмут //Український Католицький Університет; ІМІ. 2016. жовтень. – URL: <http://imi.org.ua/articles/instrumenti-faktcheking-u-yak-profesiyno-vidriznyati-brehyu-vid-pravdi/>
34. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості [Текст]: підручник / В. Й. Здоровега. Львів : ПІАС, 2004. 268 с.
35. Іван Мельник: «Чорноморські новини» пережили війни, та чи витримають Матвійчука?» / Роман Кабачій, Ірина Чулівська // Інститут масової інформації. 2012. липень. – URL:
36. Іванов В. Журналістська етика : підручник. 2-ге вид., випр / В. Іванов, В. Сердюк. К.: Вища школа, 2007– 324 с.
37. Іванов В. Ф. Вимоги до роботи з фактами та джерелами інформації в мас-медіа [Текст] / В. Ф. Іванов // Інформаційне суспільство. 2015. Вип. 22. С. 17-20.
38. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібник. 2-ге вид, випр. і доп. Львів : ПАІС, 2009. 432 с.
39. Комова М. В. Сутність феномену факту та його функціонування в мас медіа [Електронний ресурс] / М. В. Комова // Current issues of mass communication. 2015. Issue 17. С. 22-30. URL:
40. Копиленко М. Головне для журналістів надання достовірної інформації в грамотній формі і грамотною мовою / М. Копиленко, О. Копиленко // Голос України. 2010. 28 жовт. (№ 202).

41. Кройчик Л. Е. Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста: под ред. С. Г. Корконосенко. СПб., 2000. 270 с.
42. Лаврик О. В. Основы журналистики: навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 73 с.
43. Лазутина Г.В. Основы творческой деятельности журналиста: Учебник для студентов вузов. М., 2004.
44. Ліпкан В. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / В. Ліпкан, Ю. Максименко, В. Желіховський. URL : http://mobile.pidruchniki.com/15800119/politologiya/ponyattya_zmist_zagroz_informatsiyniy_bezpetsi
45. Лось Й.Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: Львівська школа журналістики : навч. посібник для вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації: У 2-х ч. Ч.1 / Й.Д. Лось. Львів : ПАІС, 2008. 376 с.
46. Мадей А. С. Інформаційні газетні жанри: діалогічний аспект / А. С. Мадей // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2011. Вип. 25. С. 195-197.
47. Марків О. Т. Факт в аналітичній журналістиці: аксіологія і об'єктивність / О. Т. Марків // Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 93. С. 205-209.
48. Методи пропаганди [Електронний ресурс]. // Телекритика. 2014. URL : <http://ru.telekritika.ua/kontekst/print/96572>
49. Михайленко В. М. Факт як основа журналістського твору [Текст] / В. М. Михайленко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. 2010. Вип. 17. С. 287-295.
50. Михайлин І. Л. Основы журналистики: підручник. 5-те вид. перероб. та доп.– К.: Центр учбової літератури, 2011 496 с.

51. Мордюк А. О. Як працювати з інтернет-контентом, щоб не стати жертвою маніпуляції: поради журналістам від вітчизняних та європейських експертів / А. О. Мордюк // Наукові записки Інституту журналістики. 2014. Т. 56. С. 240-246
52. Мудра І. Поняття „фейк» та його види у ЗМІ / І. Мудра // Теле- та радіожурналістика. 2016. Випуск 15. С. 184–188
53. Назар Р. М. До питання типології жанрів мовлення в дискурсі публіцистичних текстів [Текст] / Р. М. Назар // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. 2010. № 11. С. 105-114.
54. Поелуева Л. А. Факт в современных информационных технологиях (к проблеме поэтики фрагмента) [Електронний ресурс]. / Л. А. Поелуева– URL: .
55. Попелюк О. З непам'яті покликана судьбою [Текст] / О. Попелюк // Чорноморські новини. – 2018. – №12. С. 10
56. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни / Георгій Почепцов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 497 с.
57. Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості: Проблеми майстерності / Д. Прилюк. К.: Вища шк., 1983. -196 с.
58. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (В редакції Закону від 13.01.2011 № 2938-VI) // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32.
59. Проказа Д. Брехня, правда й напівправда: фактчекери про війну з дезінформацією [Електронний ресурс] / Д. Проказа // Detector.media. 2017. 24 червня. URL: <http://detector.media/infospace/article/126597/2017-06-02-brekhnya-pravda-i-napivpravda-faktchekeri-pro-viinu-z-dezinformatsieyu/>
60. Проказа Дар'я Брехня, правда й напівправда: фактчекери про війну з дезінформацією [Електронний ресурс] / Дар'я Проказа // Detector.Media. 2017.– 2 червня. URL: [2017-06-02-brekhnya-pravda-i-napivpravda-faktchekeri-pro-viinu](http://detector.media/infospace/article/126597/2017-06-02-brekhnya-pravda-i-napivpravda-faktchekeri-pro-viinu-z-dezinformatsieyu/)

61. Проков'єв Д. Інформаційна війна та інформаційна злочинність [Електронний ресурс] / Д. Прокоф'єв. URL:
62. Ракитов А. И. Курс лекций по логике. М. : Высшая школа, 1971. 176 с
63. Різун В. В. Проблеми й перспективи розвитку журналістської освіти в Україні на початку XXI століття / В. В. Різун // Наукові записки Інституту журналістики. 2004. Т. 16. С. 6–13.
64. Різун В. В. Штрихи до наукового портрета Д. М. Прилюка / В. В. Різун [Електронний ресурс]. – URL : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=107>
65. Рудницька Г. Факт, подія, новина – взаємозв'язок понять у сучасному журналістикознавстві / Г. Рудницька // Інформаційне суспільство : науковий журнал / голова редкол. В. В. Різун ; голов. ред. В. Ф. Іванов ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – Вип. 15. С. 13–17
66. Семчишин Я. Фейк vs Факт. Як перевіряти інформацію від публічних осіб [Електронний ресурс] / Я. Семчишин // Medialab. 2017. 10 жовтня. URL: <http://medialab.online/news/fejk-vs-fakt-yak-pereviraty-informatsiyu-vid-publichny-h-osib/>
67. Слово і діло [фактчекінговий Інтернет-ресурс]. URL: <https://www.slovoidilo.ua>
68. Стаття Костя Бондаренка як дзеркало провладних маніпуляцій // Detector.media. 2017. 4 жовтня. URL:
69. Стельмахова О. Фактчекінг в аналітичній пресі / О. Стельмахова // Баланс. 2018. № 70 (1841). URL:
70. Терехова А. Не всегда верь глазам своим или факт-чекінг для видео [Електронний ресурс] / А. Терехова // Daily.SCM. 2017. 6 червня. URL: <http://daily.scm.com.ua/keep-calm-and-fact-check/>
71. Фактчекінг... Что это такое? // Professionali.ru. 2015. URL:

72. Фактчекінг [Електронний ресурс] // Азов.прес. 2016. 23 жовтня
URL: <http://azov.press/ukr/faktcheking>
73. Шевченко В. Фактчекінг і верифікація у журналістській роботі / В. Шевченко // Образ. 2018. №1 (27). С. 140-153
74. Шостак М. Журналистика новостей [Текст]/ М. Шостак // Журналист. 1997. № 9. С. 59–62.
75. Щукина Л. С. Проблема фактоидов в современной телевизионной рекламе / Л. С. Щукина // Проблемы массовой коммуникации на рубеже тысячелетий: Воронеж, 2003. С.146.
76. Эко У. Полный назад! «Горячие войны» и популизм в СМИ / У. Эко ; [пер. с итал. Е. Костюкович]. – М. : Эксмо, 2007. – 592 с.
77. Як розпізнати фейк [Електронний ресурс] // StopFake.– 2014. 1 серпня. URL: <http://www.stopfake.org/kak-raspoznatfejk/>
78. Duke Reporters' Lab. URL : <https://reporterslab.org/fact-checking-Our-Process> //Factcheck.org.
79. Lyons T. News Feed FYI: Replacing Disputed Flags with Related Articles 20.12.2017. URL : <https://newsroom.fb.com/news/2017/12/news-feed-fyi-updates-in-our-fightagainst-misinformation>.
80. Menczer F. Misinformation on social media: Can technology save us? // The Conversation. 28.11.2016. URL : .
81. Newman N. Journalism, Media and Technology Trends and Predictions 2017. Режим до- ступу : <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/publication/journalism+media+and+technology+trends+and+predictions+2017>
82. Schwartau W. An introduction to information warfare // War in the information age: new challenges for U. S. security policy. Washington etc., 1997. P. 49.
83. Stopfake.org [Електронний ресурс] : сайт перевірки фактів. URL:
84. Watchdog Journalism // Slideshare.net. 2011– URL: <https://www.slideshare.net/jonesapollo/watchdog-journalism>

ДОДАТКИ

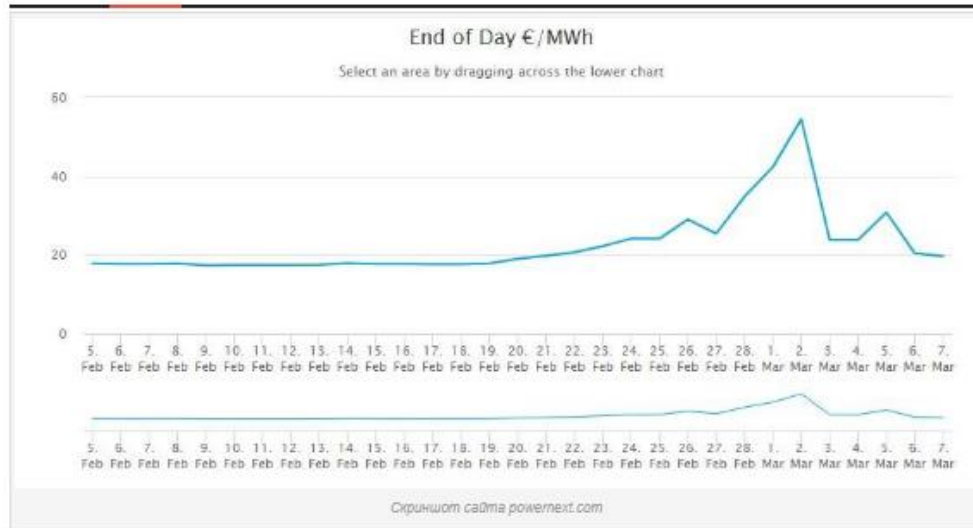
Додаток А.

Рейтинг політиків на ресурсу «Слово і діло»

Додаток Б.

**Приклад унаочнення способів доведення фейковості новин
(діаграми та коментарі уповноважених осіб із соціальних мереж у
публікації «Фейк»)**

В среднем же, спотовая цена газа ниже 20 евро, и соответственно в пределах 250-280 дол. за тыс.куб.

2 марта Нафтогаз подписал договор о поставке 60 млн куб. м газа с польской компанией PGNiG. По данным Нафтогаза, переплата составила не более 35%. Об этом написал директор по вопросам бизнеса Нафтогаза [Юрий Витренко у себе на Facebook](#): "По оперативным данным, средневзвешенная цена газа от европейских поставщиков в марте этого года превышает цену газа от Газпрома (после ее уменьшения соответственно с решением Стокгольмского арбитража) на 33,9%. Вся эта переплата будет выставлена Газпрому для компенсации".

Yuriy Vitrenko

5 березень о 11:29 · €

34% переплату за імпортований газ у березні будуть компенсувати не українці, а Газпром.

Нагадаю, що Газпром підступно, без попередження, у період аномальних холодів, не виконав контрактні зобов'язання і не став поставляти газ. Хоч до цього сам виставив за рахунок за березень який Нафтогаз повністю оплатив.

Нафтогаз протягом фактично однієї доби повністю замістив обсяги газу від Газпрому на газ від європейських постачальників.

Ми вже пояснювали, чому не "підстрахувалися". Зокрема через те, що ціни на газ у Європі у ті конкретні дні доходили до 1 тис дол за тис куб м (а іноді і перевищували), і якщо б ми купували газ на ті дні "для

Додаток В.

Інфографіка як спосіб ілюстрування проекту «Vox-Check»
аналітичної платформи «VoxUkraine»

Додаток Г.

Подача фотоілюстрацій та виразу обличчя суб'єкта аналізу залежно від встановленого вердикту «Брехня»/«Правда» ресурсу «Checkregion-ua.info»)

checkregion-ua.info

ВПРОВАДЖЕННЯ ФАКТЧЕКІНГУ В РЕГІОНАХ

Головна

Обла

Дані у заяві Галини Литвин про проекти історико-культурної спадщини не відповідають дійсності

checkregion-ua.info

ВПРОВАДЖЕННЯ ФАКТЧЕКІНГУ В РЕГІОНАХ

Головна

Обл

Алла Лоба сказала правду щодо змін у пенсійній реформі

24. Грудня 2017 | Категорії: Соціальні проблеми, Область, Вінницька, Правда | Теги: закон, зарплата, пенсии, украина, фонд | 0